

І С Т И Н И

АРТУР КОНАН ДОЙЛ

КРАЇНА ІМЛИ

CF FOLIO

Істини

Arthur Conan Doyle

Країна імлі

«ОМІКО»

1913, 1926

Doyle A.

Країна імлі / A. Doyle — «ОМІКО», 1913, 1926 — (Істини)

«Країна імлі» (1926) – роман відомого англійського письменника Артура Конан Дойла (1859–1930), в якому він обстоює ідеї спиритуалізму. Молоді журналісти Едвард Мелоун та Енід Челленджер, донька знаменитого професора, потрапляють на зібрання спиритуалістів – людей, які нібито спілкуються із потойбічним світом, де стають свідками загадкових подій. Незважаючи на своє від самого початку скептичне ставлення до цього питання, Мелоун поступово проймається ідеями спиритуалізму і намагається розповісти про це світові. Однак несподівана перешкода в особі професора Челленджера, завзятого матеріаліста й адепта науки, руйнує його плани... Також до видання увійшла повість А. Конан Дойла «Отруений пасок».

УДК 821.111

Содержание

Отруений пасок	6
Розділ 1. Розмиті лінії	6
Розділ 2. Смертельна хвиля	15
Розділ 3. Занурення	24
Розділ 4. Щоденник умираючого	33
Розділ 5. Мертвий світ	39
Кінець ознакомительного фрагмента.	45

Артур Конан Дойл

Країна імли

- © Є. М. Тарнавський, переклад українською, 2019
- © О. А. Гугалова-Мешкова, художнє оформлення, 2019
- © Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

Отруєний пасок

Розділ 1. Розмиті лінії

Я відчуваю нагальну потребу ретельно описати ці вражаючі події, поки подробиці залишаються ще свіжими в моїй пам'яті і не стерлися потоком часу.

Коли кілька років тому я описував на шпальтах «Дейлі газетт» сенсаційну подорож, під час якої втрапив у казкову місцину в Південній Америці в товаристві професора Челленджера, професора Саммерлі та лорда Джона Рокстона, то мені, звісно, навіть не снилося, що я колись буду в змозі розповісти набагато більше про дивовижну пригоду, що затьмарює собою все, що досі відбувалося в людській історії. Ця подія вже незвичайна сама по собі, але те, що ми четверо на той час опинилися разом і могли спостерігати за нею, було цілком природно та логічно. Насамперед спробую, за можливості ясно та стисло, викласти всі обставини, що передували цій пригоді, хоча чудово знаю, що читачеві було б найприємніше почути від мене якнайдокладніший звіт. Зацікавлення суспільства цією подією, як ми знаємо, не охолотило й досі.

Отже, в п'ятницю двадцять сьомого серпня (цей день навіки закарбується у всесвітній історії), я вирушив до редакції мого часопису, щоб попросити у пана МакАрдла, завідувача відділу новин, триденну відпустку. Старий добрий шотландець лише похитав головою, почував у задумі пухнасті залишки рудуватого чуба й одягнув у такі слова своє негативне ставлення до мого прохання:

– Знаєте, пане Мелоун, ми мали для вас небавом виняткове завдання, таке, скажу не криючись, що лише ви можете виконати як належить.

– Дуже прикро, – засмутився я, хоча й спробував приховати, як міг, своє природне розчарування. – Звісно, якщо я вам потрібен, то й сперечатися даремно. Втім, маю потребу відлучитися у дуже терміновій справі, а тому, якщо все ж є якась можливість обійтися без мене...

– Не бачу такої можливості!

Мені нічого не залишалось, як погодитися з цією прикрістю. Зрештою, я мав би знати, що журналіст ніколи не може розпоряджатися ні собою, ні своїм часом.

– У такому разі викину це з голови, – безтурботно заявив я, наскільки це було можливо в такому гуморі. – Яке ж завдання маєте намір мені загадати?

– Бажаю, щоб ви взяли інтерв'ю у цього дідька з Розерфілду.

– Ви ж не маєте на увазі професора Челленджера? – вигукнув я.

– Саме його, кого ж іще? Минулого тижня він ухопив за комір і підтяжки молодого Алека Сімпсона з «Кур'ера» і волочив його за собою цілу милю проїжджою дорогою. Ви ж читали про це, вочевидь, у поліційній хроніці? Наші молоді репортери вважали б за краще, мабуть, брати інтерв'ю в алігатора, який утік із зоопарку. Ви єдиний, хто здатен на таке, адже ви давній приятель цього крокодила.

– Ах, – зітхнув я з полегшенням, – це дуже спрощує справу! Саме для цього я і просив у вас відпустки, щоб відвідати професора Челленджера. Наближається річниця тієї надзвичайної пригоди, яку ми пережили вчотирирох, і він запросив нас усіх відсвяткувати цей день.

– Чудово! – зрадів МакАрдл, потираючи руки та поблискуючи крізь скельця окулярів очима, що радісно засяяли. – Отже, ви зможете вивідати у нього достобіса цікавих речей. Якби це не Челленджер, я б дивився на все, як на пустопорожні теревені, але цей чоловік уже якось мав рацію у подібному випадку, і хтозна, чим скінчиться справа цього разу.

– Що ж може він мені повідомити? – поцікавився я. – Щось трапилося?

– А хіба ви не читали його листа про «наукові можливості» в сьогоднішній «Таймс»?

– Ні, не читав.

МакАрдл пірнув під стіл і підняв із підлоги газету.

– Прочитайте це вголос, будь ласка, – сказав він і вказав на конкретне місце, – бо вже й не знаю, чи все я правильно второпав, тому із задоволенням послухаю ще раз.

Ось що я прочитав:

– *«Наукові можливості*

Сер! Із тихою радістю, до якої, однак, долучилися деякі не такі вже втішні почуття, я прочитав напрочуд самовдоволеного та надзвичайно безглузкого листа Джеймса Вілсона Мак-Фейла, надрукованого у вашому часописі, який просторікує про розмиті фраунгоферові лінії в спектрах планет і нерухомих зірок. Цей джентльмен вважає це явище цілком несуттєвим, хоча кожен, хто має більше клепок у голові, надав би йому особливого значення, позаяк воно врешті-решт може відбитися на добробуті всіх живих істот. Я не можу, певна річ, розраховувати, що наукові терміни будуть зрозумілі тим нетямам, котрі звикли черпати свої знання в щоденних газетах, тому намагатимусь пристосуватися до їхнього низького розумового рівня та пояснити стан речей наочним прикладом, який, сподіваюся, виявиться доступним для розуміння ваших читачів».

– Неможливий чоловік! – вигукнув МакАрдл. – Щойно народжений голуб і той би, здається, наїжачився від його брутальності, і навіть мирні збори квакерів могли б нею обуритися. Тепер я розумію, чому Лондон став для нього нестерпним. А це прикро, пане Мелоун, бо довбешка у нього справді варить. Що ж, послухаємо тепер це порівняння.

Я продовжив:

– *«Припустімо, що жменька зв'язаних один із одним корків повільно мчить хвилями Атлантичного океану. День у день корки повільно пливають уперед у незмінних обставинах. Якби корки були наділені розумом, який їм відповідає, вони, ймовірно, були б упевнені, що цей стан речей вічний і незмінний. Ми ж, наділені значно більшою кмітливістю, знаємо, що, ймовірно, може статися щось таке, чого ті корки не очікують. Так, наприклад, вони можуть натрапити на корабель або на сплячого кита, або заплутатися у водоростях. Зрештою, їхня доля – опинитися викинутими на скелястий берег Лабрадору. Але всього цього вони не передбачають, тому що день у день м'яко та рівномірно гойдаються на хвилях безмежного, на їхню думку, і вічно незмінного океану.*

Ваші читачі, можливо, вже здогадалися, що при цьому порівнянні я під океаном розумію нескінченний ефір, крізь який ми мчимо, і що зв'язані один із одним корки – маленька, незначна планетна система, до якої ми належимо. Світило третього ступеня з купкою жалюгідних супутників – ми мчимо, у незмінних на перший погляд обставинах, назустріч невідомому кінцю, якійсь жахливій катастрофі, що підстерігає нас на останньому бастионі простору, де нас скинуть у якусь ефірну Ніагару або ми розіб'ємося об якийсь незримий Лабрадор. Я анітрохи не поділяю поверхневого та неосвіченого оптимізму вашого працівника Джеймса Вілсона Мак-Фейла і, навпаки, вважаю, що доречно було б якнайточніше досліджувати зміни нашого космічного середовища. Зрештою, воно й саме означає нашу ймовірну загальну загибель».

– Із нього вийшов би чудовий проповідник! – зауважив МакАрдл. – Його слова гримлять, як звуки органу. Подивімося, однак, що викликає в ньому такий неспокій.

– «Те, що в спектрі розпливаються та зникають фраунгоферові лінії, вказує, як мені здається, на зміни в космосі – і до того ж на вельми своєрідні зміни. Світло планет, як відомо, є відображенням сонячного світла. Світло нерухомих зірок, навпаки, випромінюють безпосередньо вони самі. Тим часом зараз одна і та ж зміна спостерігається як у спектрі планет, так і в спектрі нерухомих зірок. Чи можна реально шукати причину цього явища в самих планетах і нерухомих зірках? Це я вважаю недоречним. Якій загальній зміні вони могли б раптом піддатися? А чи не криється причина цієї зміни в земній атмосфері? Це, вочевидь, можливо, але неправдоподібно, бо на це не маємо явних вказівок, а відповідні хімічні дослідження не дали жодних результатів. Який же існує третій варіант? Зміна таїться в тому нескінченно тонкому ефірі, живому медіумі, який сполучає зірку із зіркою та наповнює Всесвіт. Глибока підводна течія повільно несе нас у цьому океані. То хіба важко припустити, що ця течія тягне нас у такі ефірні зони, які є новими для нас і мають властивості, зовсім нам не відомі? Либонь, в ефірі сталася якась зміна саме цього ґатибу. Космічна зміна спектра свідчить на користь такої гіпотези. Ця обставина може бути сприятливою для нас, може таїти в собі небезпеку для нас і може також не бути пов'язаною з якимись наслідками для нас. Поки що ми про це нічого не знаємо. Нехай йолопи-спостерігачі відмахуються від усього цього, як від того, що не є суттєвим. Кожен, хто, як і я, наділений все ж децицією гострого розуму, має збагнути, що можливості, приховані у Всесвіті, не обмежені нічим і що розумніший за всіх той, хто завжди готовий до непередбачуваного. Ось наочний приклад: хто може довести, що таємнича епідемія, що спалахнула серед тубільних племен Суматри (про це повідомило те саме число вашої газети), не пов'язана з передбачуваною мною космічною зміною, на яку, можливо, саме ці народи реагують легше, ніж європейці? На це запитання не можна наразі відповісти ні ствердно, ні заперечно. Проте той, хто не може втямити, що це в науковому сенсі можливо, є справжнім невиправним телепнем.

*З найглибшою пошаною,
Джордж Едвард Челленджер, Ротерфілд».*

– Але ж лист справді надзвичайно хвилюючий! – задумався МакАрдл і встромив цигарку в довгу скляну рурку, що слугувала йому мундштуком. – Якої ви думки щодо цього, пане Мелоун?

– На свій сором, мушу зізнатися, що нічогосінько не знав про це суперечливе питання. Що таке, передусім, ті фраунгоферові лінії?

МакАрдла в цьому просвітив редактор нашого наукового відділу, тому він витягнув із шухляди дві розцяцьковані спектральні стрічки, вельми схожі на ті, якими прикрашають свої кепі молоді фертики з крикетних клубів. МакАрдл показав мені чорні лінії, що перетинали паралельно ряди барв – червоної, оранжевої, жовтої, зеленої, блакитної, синьої та бузкової.

– Ось ці темні смуги й називають фраунгоферовими лініями, – витлумачив він. – Всі кольори загалом – це є світло. А будь-яке світло, дроблячись крізь призму, дає ці кольори – і до того ж завжди одні й ті ж. Отже, справа не в кольорах. Визначальне значення мають лінії, бо вони змінюються залежно від того, яке тіло випромінює світло. Ці лінії, зазвичай дуже чіткі, останнього тижня розмилися, й астрономи не можуть порозумітися щодо причини цього явища. Ось вам світлина цих розмитих ліній. Завтра вона з'явиться в нашому виданні. Досі публіка цим не цікавилася, але тепер, як мені здається, вона збуджена під впливом листа Челленджера в «Таймсі».

– А до чого тут Суматра?

– Авжеж, відстань і справді завелика від розмитих у спектрі ліній до хворих тубільців на Суматрі. Але Челленджер уже довів нам якість, що його твердження мають ґрунт під собою. До цього долучається ще й те, що, згідно зі щойно отриманою із Сінгапуру телеграмою, раптово згасли маяки в Зондській протоці. Внаслідок цього там, певна річ, одразу ж сіли на міліну два кораблі. Все це вкупі слугуватиме вам, у будь-якому разі, достатнім матеріалом для інтерв'ю з Челленджером. І якщо ви у нього справді щось вивідаєте, надішліть нам стовпчик для вранішнього випуску.

Я попросився з МакАрдлом. На сходах почув, як у приймальні називали моє ім'я. Це був кур'єр, котрий приніс мені телеграму, що прибула на мою адресу в Стритемі.

Телеграму послав мені саме той чоловік, про котрого ми тільки-но згадували, в ній йшлося: «*Мелууну, 17, Гілл-стрит, Стритем. Привезіть кисню. Челленджер*».

«Привезіть кисню!» Я згадав, що професор вирізняється дотепністю слона, що підбурює його іноді до дуже незграбних і диких дотепів. Чи не був це один із тих жартів, від яких він потім завжди вибухав таким, схожим на ревіння, шаленим реготом, що очі у нього й зовсім зникали – з тієї простої причини, що тоді й обличчя його не було видно, а лише страшенно роззявлену пащеку та кудлату бороду, що трясеться? При цьому його нітрохи не остуджували серйозні та незворушні обличчя оточуючих.

Я кілька разів перечитав телеграму, але не знайшов жодних ознак, які вказували б на її жартівливе спрямування. Вочевидь, це все ж було серйозне доручення, правда, вельми дивного гатунку. У будь-якому разі, я й не подумав про те, щоб ухилитися від виконання його жадання, яке, без сумніву, спричинили вагомні міркування. Можливо, він мав намір провести якийсь важливий хімічний дослід, а може... Ну, це не моя справа мізкувати про те, навіщо йому знадобився кисень. Моє завдання – роздобути його.

Я ще мав у своєму розпорядженні близько години до відходу потяга. Тому винайняв кеб, попередньо дізнавшись із телефонного довідника адресу одного кисневого заводу на Оксфорд-стрит, і звелів відвезти себе туди. Коли я підїхав до заводу, назустріч мені з воріт вийшли двоє молодиків, котрі з трудом тягли залізний балон і поклали його в автомобіль, який чекав їх на вулиці. За їхньою роботою спостерігав один старигань і при цьому чехвостили їх на чому світ стоїть. Несподівано він обернувся до мене. Ці різкі риси та цапина борідка не дозволяли помилитися. Сумнівів не залишилося: переді мною стояв мій старий сварливий супутник, професор Саммерлі.

– Як! – вигукнув він. – Ви ж не станете мене переконувати, що й *ви* отримали безглузду телеграму щодо кисню?

Я витягнув і простягнув йому свою телеграму.

Той зиркнув на мене і сказав:

– Так, отримав і послухався його, щоправда, вельми неохоче. Наш милий приятель такий же нестерпний, як завжди. Невже йому й справді настільки терміново знадобився кисень, що він знехтував звичними способами його постачання та відбирає час у людей, зайнятих більше за нього і значно важливішими справами? Чому він не виписав його на заводі?

Я зміг лише промимрити, що на це у нього, ймовірно, були серйозні причини.

– А може, він їх лише вважав серйозними? Це, в будь-якому разі, не одне й те ж. Тепер вам, звісно, не доведеться купувати кисню, бо я й так вже везу із собою чималий запас.

– Однак він, либонь, воліє, з якихось особливих міркувань, щоб і я привіз кисню, а мені не хотілося б діяти проти його бажання.

Не звертаючи уваги на буркотливі заперечення професора, я купив таку ж кількість кисню, як і він, і незабаром поруч із його балоном в автомобіль всадили ще один. Саммерлі запропонував поїхати разом на вокзал Вікторія.

Відтак я підійшов до водія мого кеба, щоб заплатити. Та він назвав ціну, що значно перевищувала тариф, і повівся напрочуд зухвало. Коли я знову підійшов до Саммерлі, той запекло сперечався з обома жевжиками, котрі поклали кисень до його автомобіля, при цьому його сива цапина борідка сіпалася від хвилювання вгору й униз. Один із робітників обізвав його, здається, бовдуром, полинялим старим папугою, і це так розлютило водія машини Саммерлі, що він зіскочив із сідала і вже намірявся кинутися з п'ястуками на захист професора. Довелося докласти чималих зусиль, аби зупинити баталію.

Усі ці дрібні інциденти, як і наступні, можуть здатися неістотними, і тоді справді не привернули моєї уваги. Однак, коли я тепер споглядаю назад, то бачу їхній зв'язок із тією подією, про яку маю намір розповісти.

Водій, як мені здавалося, був новаком або, можливо, хвилювання, викликане інцидентом із робітниками, відібрало йому контроль над собою. У будь-якому разі він вів машину із шаленою швидкістю. Дорогою на вокзал ми двічі мало не втрапили в аварію з іншими автомобілями, що мчали так само шалено та безладно, я ще пригадую, як скаржився своєму супутникові, що спритність лондонських водіїв значно знизилася. Одного разу ми мало не врізалися в натовп людей, котрі витріщилися на бійку на розі Мелл-парку. Всі ці люди, котрі і без цього перебували в стані неймовірного збудження, надзвичайно зворохобилися проти нашого невдахи-водія, а один парубок, стрибнувши на підніжку, замахнувся на нас ломакою. Я його зіштовхнув, і ми були раді, коли залишили позад себе цю юрбу та щасливо вибралися з парку.

Усі ці епізоди розхитали мої нерви, я роздратувався та й терпіння моїх супутників, здавалося, перебуває на межі внаслідок цих інцидентів.

Однак ми знову звеселилися, коли на вокзалі побачили лорда Джона Рокстона, який крокував туди-сюди пероном. На його довготелесій фігурі чудово сидів світлого кольору мисливський костюм. Його виразне обличчя, з прекрасними, такими проникливими й при цьому веселими очима, засяяло радістю, коли він побачив нас. Кучма його рудуватого волосся подекуди сріблилася, і зморшки на обличчі стали глибшими, але він усе ще залишався незмінним, добрим товаришем давніх часів.

– Привіт, Негг Professor!¹ Вітаю, мій молодий друже! – вигукнув він і подався нам назустріч.

Лорд зареготав, побачивши наші резервуари з киснем, які саме вивантажував носій.

– То й ви це купили! – зауважив він. – Мій балон уже стоїть у купе. Що це спало на гадку старому?

– Ви читали його листа в «Таймсі»? – спитав я.

– Про що там мова?

– Повна дурня! – різко видихнув Саммерлі.

– Гадаю, що тут існує якийсь зв'язок із цією кисневою витівкою, майже впевнений у цьому, – зауважив я.

– Це нісенітниця! – ще раз брутально перебив мене Саммерлі із запалом, без сумніву, недоречним.

Ми опинилися в купе першого класу для курців, професор уже смалив свою стару прокуруну файку, і ми щоразу остерігалися, що вона обпече його довгий сварливий ніс.

– Наш приятель Челленджер – людина розумна, – зронив він збуджено. – З цим кожен погодиться і лише бевзь може це оскаржити. Ви тільки погляньте на розмір його капелюха! Він прикриває мозок вагою в шістдесят унцій – потужну машину, присягаюся Богом, що працює без збоїв і видає бездоганний результат. Покажіть мені машинне відділення, й я визначу розміри машини. Але при цьому він – природжений шарлатан! Ви ж пам'ятаєте, що якимось я уже кинув йому це в обличчя. Природжений шахрай, котрий уміє вправно жонглювати за допомо-

¹ Пане професоре! (Нім.)

гою певних драматичних вивертів. Зараз усе нівроку, ось чому наш приятель Челленджер вважає, що знову зможе привернути до себе увагу суспільства. Чи не думаєте ж ви, що він серйозно вірить у всю цю ахінею щодо змін в ефірі та загрозу, що нависла над родом людським? Що може бути дурнішим за весь цей ідіотизм?

Він сидів, як стара біла ворона, каркав і аж трясся від глузливого реготу. Я спаленів, коли почув, якими словами він характеризує Челленджера. Адже непристойно так казати про людину, котрій ми були зобов'язані своєю славою. Я хотів уже гнівно дати йому відкоша, але мене випередив лорд Джон.

– У вас уже якось трапилася сутичка з Челленджером, – сказав він різко, – і через десять секунд ви лежали на обох лопатках. Вважаю, професоре Саммерлі, що він дужчий за вас і що вам найкраще було б поступитися перед ним і не задиратися.

– Крім цього, – додав я, – він нам усім був вірним товаришем. Хоч би якими були його недоліки, професор відвертий, прямий чоловік і ніколи не став би патякати про своїх супутників щось лихе за їхніми спинами.

– Добре сказано, мій хлопчику! – закинув лорд Джон Рокстон. Потім він привітно всміхнувся і поплескав по плечу професора Саммерлі. – Ось що, Herr Professor, не будемо сваритися, адже ми занадто багато пережили разом! Але Челленджера не чіпайте, бо цей молодик і я небайдужі до стариганя.

Однак Саммерлі ще не був готовий миритися. Його обличчя було зимним, як лід, і він не переставав диміти своєю люлькою.

– Щодо вас, лорде Рокстон, – каркнув він, – то вашій думці в наукових питаннях я надаю точно такого ж значення, скільки ви надавали б моїй думці, наприклад, щодо нової мисливської рушниці. У мене є своя думка, прошу пана, і я вмю її обстоювати. Невже через те, що я одного разу помилився, маю на віру приймати все, чим цей чоловік бажає нас гостити, хоча б це була повна нісенітниця, і не маю права на власну думку? Чи не потрібен нам такий собі науковий Папа, чий непогрішні просторікування мали б сприйматися *ex cathedra*² бідною та смиренною паствою? Заявляю, панове, що й сам маю голову на плечах і що вважав би себе снобом і рабською душею, якби не ворушив власними мізками. Якщо вам приємно, то зробіть милість, вірте в лінії Фраунгофера і в те, що вони тануть в ефірі, і на всю решту дивовиж, але не вимагайте, щоб люди, старші та досвідченіші за вас, шаленіли разом із вами. Хіба не ясно, як свічка, що якби ефір змінився, як він вирішив, то це згубно відбилося б на здоров'ї людей та позначилося також і на нас самих? – професор засміявся, галасливо тріумфуючи з приводу власних аргументів. – Атож, панове, в такому випадку ми б не сиділи тут у вагоні потяга, мирно обмірковуючи наукові питання, а помічали б явні ознаки отруєння. Але скажіть, будь ласка, в чому ви вбачаєте ознаки цієї «отрути», цього «космічного розкладання»? Чекаю на відповідь, панове! Скажіть! Ні, попросу вас не ухилитися, я наполягаю на відповіді!

Я невимовно розсердився. У поведінці Саммерлі було щось зарозуміле та зухвале.

– Перекоаний, що ви були б дещо стриманішими в своїх зауваженнях, якби були точніше поінформовані про актуальний стан речей.

Саммерлі вийняв люльку з рота та витріщився на мене.

– Даруйте, шановний, що ви хочете сказати цим безсумнівно зухвалим зауваженням?

Я коротко повідомив про дивну епідемію серед тубільців Суматри, а також про те, що на Зондських островах раптово згасли маяки.

– Є ж межі і для людської тупості! – вигукнув Саммерлі, все більше впадаючи в шал. – Невже ж ви не можете втямити, що ефір, якщо ми навіть на мить погодимося з дебільною теорією Челленджера, є речовина рівномірної консистенції і що її склад на іншому краю землі не може бути іншим, ніж тут, у нас? Невже ви могли хоч на мить припустити, що існує окремий

² З кафедри (лат.).

ефір для Англії й окремих для Суматри? Чи не думаєте ви, з якогось дива, що ефір Кенту чимось кращий, ніж ефір графства Саррей, яким ми зараз проїжджаємо? Реально легковірність і невігластво профанів не мають меж. Чи мислимо взагалі, щоб ефір на Суматрі мав згубні властивості, які позбавили глузду населення цілої країни, тоді як ефір наших зон не має навіть найменшого впливу на наше самопочуття? Про себе, в будь-якому разі, можу лише сказати, що тілесно та духовно ніколи не почувався краще, ніж тепер.

– Я ж не кажу, що я вчений, – заперечив я, – але мені часто доводилося чути, що наукові досягнення одного покоління часто визнаються помилковими вже наступним. І врешті-решт не обов'язково володіти надто гострим розумом, аби збагнути, що ефір, про який ми, по суті, дуже мало знаємо, в різних частинах світу міг би відчувати на собі вплив місцевих умов і що через це у віддаленому кінці землі проявляється дія, яка лише пізніше проявиться, ймовірно, і у нас.

– «Міг би» і «ймовірно» – це не докази! – заверещав розлючений Саммерлі. – Так і свині могли б літати. Авжеж, сер, вони *могли б* літати, але не літають. Сперечатися мені з вами – дурна робота. Челленджер заразив вас обох своїм шаленством, і ви розучилися тверезо мислити. З таким самим успіхом я міг би бесідувати з подушкою в цьому купе.

– Мушу вам сказати цілком відверто, професоре Саммерлі, що з часу нашої останньої зустрічі ваші манери анітрохи не покращилися, – різко зауважив лорд Джон.

– Ви, титуловані особи, не дуже любите правду, – дошкульно відрубав Саммерлі. – Чи не правда, що не дуже приємне відчуття, коли тобі вказують, що гучне ім'я не заважає бути повним невігласом?

– Слово гонору, – серйозно і стримано зазначив лорд Джон, – якби ви були молодші, то не наважилися б балакати зі мною таким чином.

Саммерлі задер догори підборіддя з маленькими гострими клаптиками своєї цапиної борідки.

– Радив би взяти до відома, шановний, що як у поважному віці, так і замолоду я ще жодного разу в житті не вагався казати те, що думаю, прямо в обличчя неосвіченим дурням, атож, сер, неосвіченим бовдурам. І цю звичку я не зміню, хоча б ви носили всі титули, які тільки можуть винайти раби та привласнити собі віслюки.

Очі лорда Джона миттю спалахнули, але він із помітним зусиллям опанував себе і з гіркою посмішкою відкинувся на спинку сидіння, схрестивши руки на грудях. Весь цей вибух справив на мене надзвичайно гнітюче та неприємне враження. Хвилиною промайнули у моїй голові спогади про сердешну дружбу, про часи радісної жаги пригод, про все, за що ми страждали, чого домагалися і чого досягли. Й ось до чого дійшло тепер – до нападок і образ! Я раптом розплакався, голосно та нестримно схлипував, і ніяк не міг заспокоїтися. Мої супутники з подивом глипали на мене. Я затулив обличчя руками.

– Мені вже легше, – сказав я. – Але все *це* настільки нестерпно сумно!

– Ви хворі, друже мій, – зауважив лорд Джон. – Ви мені відразу здалися якимось дивним.

– Ваші звички, пане, за останні три роки анітрохи не покращали, – мовив Саммерлі. – Мені також впала в вічі ваша поведінка вже при нашій зустрічі. Не витрачайте на нього даремно своїх співчуттів, лорде Джон: походження цих сліз – суто алкоголічне. Цей чоловік явно перепив. Утім, лорде Джон, я вас шойно назвав неосвіченим дурнем, і це не зовсім добре з мого боку. Це мені нагадало, однак, про один із моїх талантів, який я раніше мав, доволі кумедний, незважаючи на його буденність. Ви знаєте мене лише як серйозного вченого. Чи повірите, що я колись мав репутацію ідеального імітатора голосів тварин? Мені вдасться, сподіваюся, приємно вас розважити. Чи не потішило б вас, наприклад, якби я закукурікав когутом?

– Ні, сер, – заперечив лорд Джон, усе ще засмучений, – це б мене не потішило.

– Квоктання квочки, що тільки-но знесла яйце, також завжди викликало бурхливе захоплення. Ви дозволите?

– Ні, сер, будь ласка... Я проти цього.

Незважаючи на таке заперечення, зроблене із серйозною інтонацією, професор Саммерлі відклав убік файку й упродовж подальшої подорожі розважав нас, точніше, намагався, наслідкуванням цілої низки пташиних і тваринних голосів, і це було настільки комічно, що мій сльозливий настрій раптом перейшов в свою повну протилежність. Коротко кажучи, я реготав без угаву і не міг зупинитися, сміявся судомно, істерично, сидячи перед цим зазвичай винятково статечним ученим і дослухаючись, як він передражнює величавого, самовпевненого півня або песика, якому прищемили хвоста. Лорд Джон простягнув мені газету, на полях якої написав: «Бідолаха! Зовсім із глузду з'їхав!».

Усе це було, звісно, дуже дивним, проте ця вистава видалася мені дуже милою та цікавою. Тим часом лорд Джон схилився до мене й узявся розповідати нескінченну історію про якогось буйвола й індійського раджу, в якій я не міг вловити жодного сенсу. Професор Саммерлі тільки-но защебетав канаркою, а лорд Джон досяг, здавалося, кульмінаційної точки в своїй оповідці, коли потяг зупинився в Джарвіс-Бруку, на станції Розерфілд.

Тут нас уже чекав Челленджер. Він насправді справляв грандіозне враження. Всі індики Всесвіту не могли б крокувати пихатішою ходою, ніж він, коли йшов пероном назустріч нам, і божественною була прихильна, поблажлива посмішка, з якою він зиркав на кожного, хто проходив повз нього. Якщо науковець хоч трохи змінився з часу нашої останньої зустрічі, то зміна полягала головним чином у тому, що його непересічні риси тепер виступали ще різкіше, ніж колись. Потужна голова з опуклим чолом і спадаючим на очі чубом, здавалося, ще збільшилася. Чорна борода величаво лягала на груди, і ще наказовішим став вираз світло-сірих очей, в яких вгадувалася зухвала сардонічна посмішка.

Він привітався зі мною жартівливим рукостисканням і заохочувальною посмішкою викладача, котрий зустрів свого вихованця. Привітався і з іншими, допоміг нам винести багаж і балони з киснем і закинув усіх і все в свій великий автомобіль, водієм якого був наш старовинний знайомий, мовчазний Остін, людина, якій, здавалося, були недоступні жодні емоції. Коли я востаннє приїжджав сюди, він виконував обов'язки дворецького.

Наша дорога потяглася вгору пологим пагорбом, по гарній і приємній місцевості. Я сидів попереду, поруч із шофером, а три моїх супутники, котрі сиділи за мною, гомоніли, як мені здавалося, всі водночас. Лорд Джон, наскільки я міг збагнути, все ще зав'яз у своїй історії з бугаєм. Перебиваючи його й один одного, звучали низький бас Челленджера і писклявий дискант Саммерлі. Останні затіяли якусь наукову суперечку. Остін раптом обернув до мене своє смагляве обличчя, все ж скося стежачи за дорогою.

– Мене звільнили, – поінформував він.

– О Боже! – вигукнув я.

Цього дня мені все здавалося таким незвичайним. Усі повідомляли найнесподіваніші речі. Я ніби бачив сон.

– У сорок сьоме! – додав у задумі Остін.

– Коли ж покинете роботу? – спитав я, бо мені нічого іншого не спало на гадку.

– Ніколи, – відповів він.

На цьому бесіда, здавалося, скінчилася, але за якийсь час Остін повернувся до неї.

– Якщо я піду, хто ж подбає про *нього*? – при цьому водій кивнув головою в бік свого господаря. – Хто ж стане йому тоді служити?

– Ймовірно, хтось інший, – зронив я глухо.

– Це неможливо. Ніхто тут не протягне більше тижня. З моєю відставкою всьому будинку гаплик, як годиннику, в якого луснула пружина. Кажу вам це тому, що ви його приятель і маєте це знати. Якби я схотів спіймати його за язика... Але мені на це духу не стало. Вони обоє – господар і господиня – були б, як покинуті діти. Я в будинку все, й ось тобі маєш, він мене звільняє!

– Чому ж ніхто не може тут ужитися? – поцікавився я.

– Бо не всі настільки розважливі, як я. Господар чоловік дуже розумний, такий мудрий, що часом навіть аж занадто. Мені здається, втім, він не зовсім при своєму розумі. Як гадаєте, що він викинув сьогодні вранці?

– І що?

– Вкусив економку.

– Вкусив?

– Аякже, сер, за ногу. Я бачив це на власні очі, як вона потім, як куля з пістолета, вилетіла за браму оселі.

– О Боже!

– Ви б іще не те сказали, якби побачили, що у нас діється. Він не перестає сваритися із сусідами. Дехто з них каже, що він ніколи не був би у більш відповідному товаристві, якби опинився серед допотопних почвар, яких ви описали. Ось що вони думають. Я ж працюю в нього вже десять років і прикипів до нього, до того ж, зауважте, він великий чоловік, і жити в його будинку – честь. Правда, часом він трохи шаленіє. Погляньте-но, сер, ось хоча б на це! Навряд чи це можна назвати звичайною гостинністю. Як гадаєте? Прочитайте-но самі!

Я звів погляд. Автомобіль якраз повертав по крутому підйому, і я побачив укріплену на паркані дошку з таким коротким і виразним написом:

*«Застереження! Відвідувачам, журналістам і волоцюгам вхід
заборонено!
Дж. Ед. Челленджер»*

– Це насилу можна визнати привітним поведженням, – зауважив Остін, хитаючи головою. – На вітальній листівці такий напис виглядав би не надто мило. Даруйте мені, пане, я вже давно так багато не патякав, але не можу стриматися. Щось на мене найшло. Хай йому грець, але я не звільнюся, будьте певні. Він мій господар, а я його слуга, нехай так воно і залишається до кінця нашого життя.

Ми вїхали в ворота, пофарбовані в білий колір, і помчали звивистою алеєю, обсадженою кущами рододендрону. Наприкінці алеї ми побачили білу цегляну споруду, гарної архітектури та приємну на вигляд. Пані Челленджер, маленька, тендітна жіночка, стояла й усміхалася у відчинених дверях, вітаючи нас.

– Ну, моя люба, – кинув Челленджер, вистрибуючи з автомобіля, – ось я й привіз тобі наших гостей. Для нас незвично приймати гостей, чи не так? Ми і наші сусіди не надто толеруємо один одного, еге ж? Якби вони могли нас позбутися за допомогою щурячої отрути, то зробили б це, мабуть, уже давно.

– Це жахливо, просто-таки жахливо, – вигукнула напівсміючись-напівридаючи його дружина. – Джорджу завжди є потреба з кимось сваритися. Тут не маємо жодного приятеля.

– Саме тому я можу дарувати нероздільну увагу своїй незрівнянній дружині, – мовив Челленджер і обхопив її ніжну постать своєю короткою грубою рукою. Якщо уявити собі горилу поруч із газеллю, то можна уявити собі це подружжя.

– Ходімо, сніданок готовий, і гості, мабуть, зголодніли. Сара вже повернулася?

Дружина професора пригнічено похитала головою, а він сам гомерично зареготав і погладив себе по бороді.

– Остіне, – гукнув він, – коли поставите машину в гараж, допоможіть господині подати сніданок. Тепер, джентльмени, ходімо до мого кабінету, я маю повідомити вам деякі дуже важливі речі.

Розділ 2. Смертельна хвиля

Коли ми заходили у вітальню, задзеленчав телефон, і ми стали мимовільними свідками бесіди, яку затіяв професор Челленджер. Кажу «ми», але впевнений, що крім нас будь-хто в оточенні щонайменше ста ярдів не міг не чути його громоподібного голосу, який лунав по всьому об'їстю. Репліки професора закарбувалися в моїй пам'яті.

– Так-так... звісно, це я... атож, певна річ... професор Челленджер... знаменитий професор... природно, хто ж іще?.. Звісно... кожне слово... інакше я б його не написав... Мене це не дивує – всі ознаки вказують на це... певна річ... Не пізніше, ніж через день... авжеж... Цьому я не можу зашкодити, чи не так?.. Природно... дуже неприємно... Але від цього страждають і люди, значніші за вас. Бідкатися немає сенсу. Вам краще з цим змиритися... Ні, не можу... Вішаю слухавку... Сер! Годі молоти язиком! У мене справді є важливіші справи, ніж слухати ці дурниці!

Він спересердя кинув слухавку і повів нас сходами до свого кабінету – просторого світлого покою. На великому письмовому столі лежало сім чи вісім нерозпечатаних телеграм.

– Я реально міркую про те, щоб відкрити собі телеграфну адресу в інтересах моїх кореспондентів. Мені здається, що, наприклад, така адреса, як «Ной, Розерфілд», була б дуже доречною.

Як це було завжди, коли він невдало жартував, учений притулився до письмового столу і так затрусився від сміху, що його руки ледве могли розпечатувати телеграми.

– Ной! Ной! – мугикав він собі під ніс і при цьому клеїв мармизу, як у лісовика.

Тим часом лорд Джон і я обмінялися посмішками взаєморозуміння, а Саммерлі, на вигляд як коза, що страждає від різі, сардонічно хитав головою на знак несхвалення. Нарешті, все ще мукаючи і гудучи, Челленджер узявся читати телеграми. Ми троє стояли перед високими склепінчастими вікнами і милувалися чудовим краєвидом.

Пейзаж і справді був чудовий. Дорога, що м'яко здіймалася, все ж вивела нас на неабияку висоту. Ми перебували, як дізналися пізніше, приблизно на сімсот футів вище рівня моря. Будинок Челленджера стояв на крайньому виступі пагорбу, а з південного боку будинку, де саме містився його кабінет, відкривалася широка панорама на долину, в глибині обмежена м'якими хвилястими обрисами гряди пагорбів. Стоп диму, що здіймався із западини між пагорбами, вказував на місце розташування Льюїсу. Прямо перед нами простяглася квітуча долина з просторими зеленими майданчиками гольф-клубу Кровборо, і на них копошилися гравці. Трохи подалі на південь ми бачили за лісовою просікою частину залізничної колії, яка з'єднує Лондон із Брайтоном, а під нами, в безпосередній близькості, розмістився обгороджений парканом дитинець, де стояв автомобіль, який привіз нас із залізничної станції.

Челленджер гукнув гостей, і ми обернулися до нього. Науковець прочитав телеграми та педантично розклав їх поперед себе. Його широке обвітрене обличчя, або, точніше кажучи, та його незначна частина, яка не була вкрита диким наростом бороди, зарум'янилося, що вказувало на надзвичайне збудження професора.

– Отже, джентльмени, – сказав він так, немов звертався до зборів, – це напрочуд цікава зустріч. Вона відбувається за непересічних, можу навіть сказати, виняткових обставин. Дозвольте спитати, чи не помітили ви чогось надзвичайного дорогою сюди з міста?

– Я помітив лише одне, – оголосив Саммерлі з квасною посмішкою, – що ось цей наш молодий колега за останні три роки анітрохи не виправився. Мушу, на превеликий мій жаль, констатувати, що мав у дорозі серйозні підстави бути невдоволеним його поведінкою, і було б нещиро з мого боку стверджувати, що він справив на мене порядне враження.

– Ну-ну, всі ми часом буваємо трохи безцеремонні! – зауважив лорд Джон. – Молодик не мав, звісно, на увазі нічого лихого. Врешті-решт він – учасник міжнародних змагань і, якщо

півгодини дошкуляв нам описом футбольного матчу, то має на це більше права, ніж будь-хто інший.

– Я вам півгодини описував матч?! – отетерів я. – Та ви самі впродовж півгодини торочили мені якусь нескінченну історію про буйвола. Професор Саммерлі може це підтвердити.

– Мені важко вирішити, хто з вас обох був нуднішим, – відгукнувся Саммерлі. – Заявляю вам, Челленджер, що все життя буду затискати вуха, як тільки при мені згадають про буйволів або футбол.

– Та я ж сьогодні жодного слова не промовив про футбол! – обурювався я.

Лорд Джон пронизливо свиснув, а Саммерлі пригнічено похитав головою.

– Та ще й такої ранньої пори! – правив він далі. – Це кого завгодно могло б вивести з рівноваги. У той час, як я сидів, занурившись у замислене мовчання...

– Мовчання? – вигукнув лорд Джон. – Та ви ж на всю дорогу влаштували нам виставу в стилі вар'єте в ролі імітатора голосів тварин, і були скоріше схожі на навіжений грамофон, ніж на людину.

Саммерлі випростався. Його добряче зачепило.

– Вам забаглося показати відсутність свого смаку, лорде Джон, – сказав він із кислотою, як оцет, пікою.

– Але дідько забирай, це вже межує з божевільям! – вигукнув лорд Джон. – Кожен точно знає, що робили інші, і ніхто не може згадати, що виробляв сам. Почнімо із самого початку. Ми сіли в купе першого класу для курців, це не підлягає сумніву, чи не так? Потім почалася суперечка з приводу листа в «Таймсі» нашого приятеля Челленджера.

– О, то ви справді сперечалися через нього? – гнівно спитав наш господар і насупив брови.

– Ви, Саммерлі, сказали, що в усій цій історії немає ні слова правди.

– Ого! – сказав професор Челленджер і погладив свою бороду. – Ні слова правди? Пригадую, я вже чув колись цю фразу. Чи можу я дізнатися, якими аргументами спростував великий і знаменитий професор Саммерлі ствердження тієї скромної персони, котра насмілилася висловити свою думку про наукові можливості? Чи не опуститься він усе ж до того, щоб подати якісь аргументи на захист своєї протилежної думки, перш ніж остаточно убити цього жалюгідного нікчому?

Він вклонився, стенив плечима і розчепірів пальці, вимовляючи цю тираду з бундючним і слоноподібним сарказмом.

– Аргументи ці вельми доступні, – відповів упертий Саммерлі. – Я встановив, що якби ефір, що оточує землю, був в одній своїй частині настільки отруйний, аби викликати небезпечні симптоми, то навряд чи він помилував нас трьох під час нашої подорожі залізницею.

Ця заява невимовно звеселила Челленджера. Він реготав без угаву, то ж уся кімната, здавалося, почала тремтіти та гриміти.

– Наш високоповажний Саммерлі не цілком, мабуть, втямив ситуацію, що, втім, трапляється з ним не вперше, – озвався нарешті науковець і витер спітніле чоло. – Джентльмени, я краще ознайомлю вас із станом речей, якщо репрезентую докладний звіт про мої власні вчинки за сьогоднішній ранок. Вам легше буде вникнути в усі ваші духовні аберації, про які ви розповідаєте, якщо покажу вам, що в якісь миті я помічав, як порушувалася навіть моя душевна рівновага. У нашому будинку вже кілька років служить економкою Сара, запам'ятати її прізвище я ніколи навіть не намагався. Ця надміру скромна особа має сувору та непривабливу зовнішність. Вдачу має цілком байдужу, і ми ніколи, наскільки пригадую, не помічали за нею якихось душевних розладів. Коли я сьогодні вранці сидів сам за сніданком (дружина вранці зазвичай не виходить зі своєї кімнати), то раптом у мене промайнула думка, що було б кумедно і водночас повчально перевірити межі незворушності Сарі. Я обрав для цього настільки ж простий, наскільки надійний засіб: перекинув маленьку вазу з квітами, яка зазвичай стояла

посеред столу, подзвонив і сховався під стіл. Сара входить, бачить, що кімната порожня, і думає, мабуть, що я в кабінеті. Як я й очікував, вона підходить ближче, нахиляється над столом і хоче поставити вазу на місце. Перед очима у мене стирчать вовняна панчоха і черевик на гумці. Я висовую голову та кусаю її за шиколотку. Успіх перевершив мої найсміливіші очікування. Кілька секунд вона стояла тихо, ошелешена, і розглядала згори донизу мій череп. Потім пронизливо зойкнула й кинулася з кімнати. Я – за нею, щоб трохи заспокоїти жінку, але вона нічого не чує, кулею вилітає на дорогу, і за кілька хвилин бачу в далекогляд, як вона зі швидкістю кур'єрського потяга мчить у південно-західному напрямку. Розповідаючи вам цей жарт, я утримаюся від будь-яких пояснень. Я засіваю зерна в ваші мізки і чекаю врожаю. Чи не осяває вас здогад? Чи не спадає вам щось на гадку з цього приводу? Що на це скажете ви, лорде Джон?

Той глибокодумно похитав головою.

– Ви накличете на себе великі неприємності, якщо не будете стерегтися, – мовив він.

– Чи не могли б ви, Саммерлі, зробити якоесь зауваження з цього приводу?

– Вам варто тимчасово відмовитися від будь-яких розумових занять, Челленджер, і пройти тримісячний курс реабілітації на якомусь німецькому курорті, – відгукнувся професор.

– Вражаюча глибокодумність! – вигукнув Челленджер. – Ну, юний мій друже, невже мені чекати від вас мудрого прозріння після того, як ваші попередники так влучно схибили?

І мудрість цю прорік справді я. Кажу це з усією можливою скромністю. Звісно, тепер, коли будь-хто достатньою мірою обізнаний із цими подіями, вся ця історія здається ясною та зрозумілою, але тоді вона реально не була такою доступною внаслідок своєї новизни. Як би там не було, мене раптом осяяла думка, що все пояснює.

– Отрута! – заволав я.

І в той час, як я вигукував це слово, мені пригадалися всі ранкові події: розповідь лорда Джона про буйвола, мої істеричні ридання, зухвала поведінка професора Саммерлі. Згадав я й про дивні події в Лондоні, хвилювання в парку, шалену їзду водія, сварку на кисневому заводі. Тепер мені все стало зрозумілим.

– Однозначно! – вигукнув я ще раз. – Це отрута. Нас усіх отруїли.

– Саме так! – підтвердив Челленджер і потер свої руки. – Ми всі отруєні. Наша планета потрапила в отруйну ефірну зону та занурюється в неї все глибше зі швидкістю багатьох мільйонів миль на хвилину. Наш юний приятель тільки-но сформулював причину всіх цих дивних явищ одним словом: отрута!

Усі ми витріщалися один на одного, зацікавлені від страху. Ніхто не зважився на заперечення.

– За допомогою психічного самовпливу можна придушувати в собі ці симптоми і наглядати за ними, – продовжував Челленджер. – Але я не можу припустити, що ця здатність розвинена у вас усіх так само сильно, як у мене, позаяк тут позначається відмінність наших талантів. У будь-якому разі ця властивість спостерігається неабиякою мірою у нашого молодого товариша... Після короткого спалаху темпераменту, яким я так налякав свою служницю, я сів і став докладно міркувати сам із собою. Передусім узяв до уваги, що ніколи раніше ще не відчував ані найменшого бажання кусати за ноги когось із моїх домашніх. Отже, цю потребу треба було визнати ненормальною. І мені відразу ж відкрилася вся істина. Я кілька разів помацав собі пульс і констатував перевищення норми на десять ударів і прискорення моїх органічних рефлекторних рухів. Мені вдалося, коли моя дружина підіймалася сходами і я вже було збирався сховатися за дверима, щоб налякати її диким ревінням, кажу, мені вдалося придушити в собі це бажання і привітатися з нею пристойно та спокійно, як звичайно. Тим же способом вдалося мені впоратися з дивною потребою загелготати гусаком, коли пізніше вийшов із дому, щоб звеліти подати автомобіль, і застав Остіна за його машиною, то вчасно помітив, що вже підняв п'ястук, аби викинути таку ж штукенцію, від якої він, без сумніву, подався б за домо-рядницею. Тоді я поклав йому руку на плече та просто наказав вчасно подати автомобіль, аби

відвезти мене до прибуття вашого потяга. Ось і тепер відчуваю непереборне бажання схопити професора Саммерлі за його недоречну, безглузду бороду та щодуху смикнути його голову вперед і вниз, а між тим, як бачите, я здатен ідеально себе стримувати. Беріть із мене приклад!

– У мене це, мабуть, виразилося в оповідці про буйвола, – зронив лорд Джон.

– А у мене – про футбольний матч.

– Ви, мабуть, маєте рацію, Челленджер, – спокійно зауважив Саммерлі. – Змушений погодитися, що моє покликання – швидше критикувати, ніж констатувати, і що мене не так легко схилити на бік нових поглядів, особливо коли вони такі ж нереальні та фантастичні, як у цьому випадку. Однак, обміркувавши як слід ранкові події та згадуючи безглузду поведінку моїх супутників, я готовий повірити, що в цьому винна якась тонізуюча отрута.

Професор Челленджер весело поплескав свого колегу по плечу.

– Ми робимо успіхи, – втішився він. – Ми справді робимо успіхи!

– А тепер, колего, – скромно спитав Саммерлі, – скажіть, якої ви думки про теперішній стан речей?

– Якщо дозволите, я виголошу з цього приводу кілька слів.

Він сів на свій письмовий стіл і, звисивши вниз свої короткі товсті ніжки, захитав ними.

– Ми стали свідками страшної катастрофи. На мою думку, настав кінець світу.

Кінець світу! Ми мимоволі звернули погляди в бік великого аrochenого вікна та побачили чарівний ландшафт річки, квітучу долину, що широко розкинулася, гарні вілли, затишні селянські будиночки та спортсменів на майданчиках для гольфу. Кінець світу! Як часто ми чули це слово! Що воно може перетворитися в реальність, що воно означає не лише цілком невизначений у часі момент, а навпаки – теперішній, наше сьогодні, – це була нищівна, відчайдушна думка. Нас усіх немов паралізувало, і ми мовчки чекали продовження промови Челленджера.

Його надзвичайно визначна особистість і зовнішність додали його словам такої ваги, що ми на цей час забули всю його свавільність і дивакуватість, а він у своїй величі, здавалося, стоїть осторонь від звичайних смертних. Потім повернулося (принаймні, мені так здалося) втішне враження, що двічі з того часу, як ми увійшли до кімнати, він корчився від сміху. Я подумав уже, що навіть у психічного розладу мають бути межі. Катастрофа не могла бути настільки грізною та такою близькою.

– Уявіть собі виноград, – сказав професор, – укритий мікроскопічними шкідливими бацилами. Й ось садівник кропить його дезінфікуючим засобом. Можливо, він хоче очистити виноград. А, може, йому потрібне місце для нової, менш шкідливої бацили. Як би там не було, він занурює фрукти в отруту – і бацили зникають. Доля так само поводить із Сонячною системою, і незабаром бацила-людина, маленька смертна комаха, яка звивається та корчиться на поверхні земної кори, буде видалена з буття за допомогою стерилізації.

Знову все стихло. Раптом пронизливо задзеленчав телефон.

– Одна з наших бацил пищить про допомогу, – всміхнувся він понуро. – Вони починають тямити, що продовження їхнього існування не є однією з головних умов буття Всесвіту.

Вчений вийшов із кімнати на кілька хвилин. Пригадую, що за час його відсутності ніхто не промовив жодного слова.

– Керівник департаменту охорони здоров'я у Брайтоні, – повідомив він, коли повернувся. – Симптоми дужче проявляються чомусь біля моря. Ми на висоті 700 футів, отже, маємо перевагу. Люди, вочевидь, второпали, що в цій царині я фахівець № 1. Ймовірно, це результат мого листа до «Таймс». До цього я спілкувався з мером одного містечка у глушині. Ви ж чули цю балаканину. Він, мабуть, дуже переживає за своє життя, і мені довелося поставити його на належне місце.

Саммерлі піднявся та підійшов до вікна. Його худі, кістляві руки тремтіли від хвилювання.

– Челленджер, – наполегливо сказав він, – становище занадто серйозне для суперечок. Не думайте, що я маю намір якось дратувати вас запитаннями. Та все ж їх задам, бо в ваші гіпотези й аргументи, можливо, все ж закралася помилка. Сонце світить ясно, як ніколи, в небесній блакиті. Ми бачимо луки та квіти та чуємо пташине щебетання. Люди розважаються на майданчиках для гольфу, а селяни в полі молотять пшеницю. Ви стверджуєте, що їх і нас чекає знищення, що цей літній день є, можливо, останнім днем, якого чекає людство вже настільки давно. На чому ж базується таке жадливе ствердження? Наскільки ми знаємо – на незначному відхиленні від норми спектральних ліній, на чутках про епідемію на Суматрі, на незвичайних відхиленнях, які ми начебто помітили один в одного. Цей останній симптом проявляється не так потужно, щоб ми не могли його здолати силою волі. Маєте порозумітися з нами по-товариськи, Челленджер. Адже ми вже якось стояли разом перед обличчям смерті. Скажіть тоді прямо, які наші справи і яким малюється вам наше майбутнє.

Це була хороша, сердечно виголошена промова, і в ній відчувався стійкий, вольовий характер, який ховався за незграбністю та різкістю старого зоолога. Лорд Джон піднявся та потиснув йому руку.

– Так думаю й я, – сказав він. – Тепер маєте сказати нам, Челленджер, яка доля нас чекає. Ми не страхопуди, як ви, мабуть, знаєте. Але позаяк ми приїхали з наміром трохи у вас пожити, а дізналися, що на космічній швидкості мчимо назустріч Страшному суду, то не завадило б нам дещо пояснити. Яка нам загрожує небезпека, наскільки вона велика і що ми зробимо, щоб їй запобігти?

Освітлений сонячними променями, що зазирали у вікно, науковець виструнчився, поклавши руку на плече Саммерлі. Я лежав у фотелі з недопалком цигарки в зубах і перебував у тому сутінковому стані духу, коли особливо чітко сприймаються враження. Ймовірно, це також було новою стадією отруєння – всі несвідомі імпульси зникли, поступившись місцем надзвичайно тьмяному й одночасно пильно спостережливому психічному станові. Я був лише глядачем. Почувався так, немов усе, що відбувається навколо, анітрохи мене не стосується. Я опинився в товаристві трьох могутніх, відважних чоловіків, і спостерігати їхню поведінку було надзвичайно цікаво.

Челленджер насупив густі брови та погладив себе по бороді, перш ніж приступити до пояснення. Було помітно, що він ретельно зважує кожне своє слово.

– Якими були останні новини в час вашого від'їзду з Лондона? – спитав він.

– О десятій годині я був у редакції «Газетт», – розповів я. – Тоді тільки-но прийшла телеграма агенції «Рейтер» із Сінгапуру про те, що хвороба поширилася по всій Суматрі і що саме тому не були навіть засвічені маяки.

– З того часу становище значно погіршилося, – зауважив Челленджер і вказав на стосик телеграм. – Я весь час підтримую зв'язок як із владою, так і з пресою, тому знаю, що відбувається в усіх частинах світу. Всі висловлюють наполегливе бажання, щоб я повертався до Лондона. Але це було б, на мою думку, безвідповідально. Судячи з повідомлень, отруєння насамперед проявляється в психічному збудженні. Наскільки я збагнув, сьогодні вранці в Парижі відбулися дуже велелюдні заворушення. Якщо можна вірити матеріалам, які маю в своєму розпорядженні, то слідом за цим станом збудження, який набуває вельми розмаїтих форм, залежно від раси й індивіду, настає активізація життєдіяльності та загострення духовних здібностей, ознаки чого я, здається, спостерігаю тепер у нашого юного приятеля. Далі настає, після достатньо тривалого проміжку часу, сонливість, яка веде до смерті. Гадаю, що мої знання з токсикології дають мені право дійти висновку, що існують відомі рослинні отрути, які діють на нервову систему аналогічним чином...

– Дурман! – вирвалося у Саммерлі.

– Чудово! – вигукнув професор Челленджер. – Заради наукової точності, дамо назву цій отруті... а саме: дурман, *datura*³. За вами, мій милий Саммерлі, буде, утім, після вашої смерті, на жаль, визнана честь встановлення назви для руйнівника Всесвіту, дезінфекційного засобу, яким користується доля. Отже, ми приймаємо, що вплив дурману такий, яким я його описав. Для мене не підлягає сумніву, що весь світ зазнає його на собі і що жодна жива істота не залишиться неушкодженою, бо ефір заповнює собою весь світ. Досі це явище виявлялося неплавномірно, але відмінність у часі складає всього кілька годин, що можна уподібнити приливу, який вкриває одну смугу землі за іншою, прямуючи то сюди, то туди, поки, нарешті, залитим не виявляється все без винятку. Всі ці явища, вплив і розподіл дурману, керуються певними законами, встановити які було б надзвичайно цікаво, якби ми мали для цього час. Наскільки мені вдалося простежити, – професор зазирнув у телеграми, – менш розвинені раси виявилися першими жертвами. З Африки приходять дуже тривожні вісті, австралійські ж тубільці, здається, вже винищені поголовно. Північні народи поки що виявляють більшу опірність, ніж населення півдня. Ось це повідомлення відправили сьогодні з Марселя о дев'ятій сорок п'ять. Прочитаю вам його від початку до кінця:

«Цілу ніч у всьому Провансі населення перебуває в шаленому збудженні. Раптові спалахи недуги з подальшою сонливістю спостерігалися сьогодні вранці. Епідемічна смертність. Безліч трупів на вулицях. Життя зовсім завмерло. Загальний хаос».

Годиною пізніше той самий інформатор телеграфує:

«Нам загрожує повне знищення. Церкви та собори переповнені більше мертвими, ніж живими. Жах і незбагненність! Смерть настає, невидима, безболісна, але швидка та невідворотна».

Така ж телеграма прийшла з Парижа. Індія та Персія, здається, вимерли вщент. Сло-в'янське населення Австрії охоплене епідемією, германських же народів вона майже не торкнулася. На підставі своєї неповної інформації я можу в загальних рисах встановити, що жителі рівнин і приморських областей швидше підпали під вплив отрути, ніж жителі гористих країн. Будь-яка нерівність ґрунту відіграє тут роль, і якщо справді комусь пощастить пережити людство, то він би мав перебувати на шпилі гори, високої, як Арарат. Навіть невеличкий пагорб, на якому перебуваємо ми, може на короткий час стати острівцем порятунку в морі загибелі. Але при таких темпах за кілька годин затопить і нас.

Лорд Джон витер собі чоло хустинкою.

– Я неспроможний збагнути, як ви могли сидіти тут і сміятися, тримаючи в руках ці телеграми. Я вже доволі часто зазірав у вічі смерті, але те, що приречене на смерть усе, мене дуже лякає.

– Що стосується моїх веселощів, – зауважив Челленджер, – то ви маєте зважати на те, що й я не залишився осторонь від впливу ефірної отрути на людський мозок, так само, як і ви. Що ж до відчаю, до якого вас, либонь, доводить загальне вмирання, то вважаю це почуття перебільшеним. Якби вас самого на зовсім маленькому човнику змусили пливати у відкрите море, то у вас були б усі підстави журитися. Невідомість і самотність домінували б над вами. І навпаки, коли вирушаєте у плавання на великому кораблі, коли вас супроводжують близькі та друзі, то, незважаючи на невизначеність мети, черпаєте розраду в зв'язку та спілкуванні з ними. Самотня смерть, мабуть, страшна, але загальна погибель, особливо якщо вона настає так хутко та безболісно, нічого жахливого, як мені здається, не спричиняє. Я швидше погодився б із тим, для кого найстрашніше пережити все піднесене, грандіозне та велике.

³ Дурман (лат.).

– То що ж ви пропонуєте? – поцікавився Саммерлі, котрий, як виняток, схвально кивав під час промови свого колеги.

– З'їсти ланч, – запропонував Челленджер, оскільки в цю мить якраз пролунав гонг. – У нашої куховарки кулінарне мистецтво приготування омлету затьмарюють лише шницлі її ж виробництва. Будемо сподіватися, що її кухарські таланти не постраждали від космічних впливів. До того ж необхідно врятувати від загального знищення моє шварцберзьке вино 1896 року, наскільки це вдасться нашими спільними зусиллями. Було б прикро через марнотратство дати загинути цьому шляхетному напою.

Він важкувато скотився з письмового столу, на якому сидів, коли патякав про майбутню загибель планети.

– Ходімо, – запросив професор, – часу у нас справді обмаль, тому скористаємося ним за можливості раціонально та розумно.

Ланч минув дуже весело та жваво, хоча ми весь час усвідомлювали своє жахливе становище й урочиста серйозність господаря миролюбно впливала на наш настрій. Тільки ті, хто ще ніколи не опинявся в смертельній небезпеці, сахається перед кончиною. Тим часом кожен із нас мав у своєму житті нагоду освоїтися з цією думкою, а дружина Челленджера знаходила опору в своєму могутньому чоловікові. Їхні шляхи були спільними. Наше майбутнє було вже визначене, але теперішнє ще належало нам. Час, що залишився в нашому розпорядженні, ми гаяли в приязній і багатослівній бесіді. Наш розум працював, як я вже казав, надзвичайно гостро. Навіть я інколи відзначався дотепністю. А Челленджер був просто чудовий. Ніколи ще не була мені такою зрозумілою стихійна велич цього чоловіка, всебічність і міць його розуму, як цього дня. Саммерлі провокував його своєю їдкою критикою. Лорд Джон і я розважалися, слухаючи її. Дружина Челленджера, поклавши руку на плече чоловіка, стримувала ревіння філософа. Життя, смерть, фатум, доля людства – такими були теми нашої розмови цієї пам'ятної години, значення якої ускладнювалося тим, що дивна та раптова активізація нашої життєдіяльності і легкий свербіж у тілі свідчили про повільне та поступове наближення до нас смертельної хвили. Я помітив, що лорд Джон раптом затулив рукою очі на мить, що Саммерлі на таку ж мить відкинувся на спинку свого крісла. Кожен подих був заряджений дивними силами. І все ж нам було весело та радісно на душі.

Остін поклав на стіл цигарки й уже хотів було піти.

– Остіне! – гукнув його професор.

– Що накажете, пане?

– Дякую вам за вірну службу.

Посмішка ковзнула по обвітреному обличчі слуги:

– Я лише виконував свій обов'язок, – зронив він.

– Сьогодні загине світ, Остіне.

– Слухаюсь, сер. О котрій годині, сер?

– Не можу вам точно сказати, Остіне. Ще до вечора.

– Дуже добре.

Неговіркий Остін вклонився і вийшов. Челленджер закурив цигарку, підсунувся ближче до дружини й узяв її руку в свою.

– Знаєш, моя люба, що відбувається? – зазначив він. – Я вже пояснив це нашим друзям. Адже ти не боїшся?

– Не буде боляче, Джордже?

– Не більше, ніж якби ти дала себе приспати дантистові. Щоразу, піддаючись дії наркозу, ти помирала.

– Але ж це було дуже приємне відчуття.

– Настільки ж приємна, мабуть, і смерть. Неоковирна машина людського тіла не здатна утримувати сприйняті враження, але ми здогадуємося, яка духовна насолода криється в стані

сну чи трансу. Можливо, природа побудувала чудові ворота і спорядила їх безліччю запашних і мерехтливих покривал, аби створити нам переддень нового життя. Щоразу, коли я глибоко досліджував буття, то знаходив в основі лише добро та мудрість. І якщо боязкий смертний інколи потребує особливої ніжності, то таким моментом, безумовно, є небезпечний перехід від буття до вічності. Ні, Саммерлі, нічого не хочу я знати про ваші закони, бо я, принаймні, здаюся собі занадто потужним явищем, аби мені загрожував суто фізичний розпад на жменьку солей і три відра води.

– Якщо ми вже згадали про смерть, – озвався лорд Джон, – то я вам ось що скажу. Я чудово розумію наших пращурів, котрі заповідали ховати себе з сокирою, сагайдаком, стрілами й іншими речами, ніби їм належало продовжувати свій звичайний триб життя. Не знаю, – при цьому він зніяковіло поглянув на нас, – мабуть, і мені було б затишніше, якби мене поховали з моєю мисливською рушницею, з тією, що коротша і забезпечена прогумованим ців'ям, і з патронташем... Це, певна річ, безглузда примха, але я маю її висловити. Що скажете на це, Herr Professor?

– Ну, – відказав Саммерлі, – якщо вам заманулося знати мою думку, то це мені видається безперечним пережитком кам'яного віку, а, може, ще й більше віддаленої ери. Я особисто належу до двадцятого століття і хотів би померти як справді культурна людина. Я не зміг би сказати, що боюся смерті більше за вас усіх, тому що жити мені в будь-якому разі залишається недовго. Але я не в змозі спокійно сидіти і чекати її без спроб до опору, як баран чекає на різника. Вочевидь, ви знаєте, Челленджер, що порятунку немає?

– Порятунку немає, – підтвердив той. – У кращому випадку нам вдасться продовжити наше життя на кілька годин і безпосередньо спостерігати розвиток цієї величної трагедії, перш ніж ми самі станемо її жертвами. Це, мабуть, мені до снаги. Я вдався до певних запобіжних заходів.

– Кисень?

– Саме так. Кисень.

– Але як допоможе нам кисень, коли отруений весь ефір? Між киснем і ефіром так само мало спільного, як, скажімо, між цеглою й якимось газом. Це зовсім різні речовини. Одне ж не може впливати на інше. Челленджер, ви ж не можете стверджувати це серйозно!

– Мій милий Саммерлі, на цю ефірну отруту, без сумніву, впливають елементи матерії. Ми бачимо це за характером і розподілом її дії. Априорі ми, звісно, не могли цього передбачити, але тепер це факт, проти якого сперечатися немає сенсу. Тому я твердо впевнений у тому, що газ, подібний до кисню, що підвищує життєздатність і опірність організму, здатен послабити дію отрути, настільки влучно названої вами дурманом. Можливо, я помиляюся, але я завжди твердо покладаюся на правильність своїх припущень.

– Ну, знаєте, – кинув лорд Джон, – якщо ми сядемо і почнемо, як немовлята, смоктати кожен свою пляшечку, то дуже дякую, я від цього відмовляюся.

– У цьому не виникне потреби, – спростував Челленджер. – Ми подбали про те, – і маєте бути вдячні за цю ідею головним чином моїй дружині, – щоб її кімната стала за можливості повітронепроникною. За допомогою грубих ковдр і лакованого паперу...

– О, небо, Челленджер, чи не вважаєте ж ви можливим відгородитися від ефіру лакованим папером?

– Вчений друже мій, ви дали маху. Адже не проникненню ефіру, а зникненню кисню мають на меті завадити ці запобіжні заходи. Я впевнений, що ми не втратимо свідомості, поки повітря буде перенасичене киснем. У мене було два балони з киснем, а ви привезли ще три. Правда, це небагато, але все ж краще, ніж нічого.

– Чи надовго нам його вистачить?

– Цього не можу сказати. Ми не відкрутимо балонів, поки повітря не стане нестерпним. А потім почнемо випускати газ у міру потреби. Можливо, доля нам подарує кілька зайвих

годин, а може, навіть днів, упродовж яких ми будемо дивитися на згаслий світ. Таким робом віддалимо власну кончину, наскільки зможемо, і наш незвичайний жереб полягатиме в тому, що ми вп'ятьох ніби опинимося ар'єргардом людства на шляху в невідоме. Але чи не будете ви ласкаві трохи допомогти мені впоратися з балонами? Повітря стає ніби трохи спертим.

Розділ 3. Занурення

Покій, якому призначалося стати ареною цієї незабутньої події, був чарівним будуаром, обставленим із жіночим смаком, розмірами приблизно чотирнадцять на шістнадцять футів. До нього примикала, будучи від нього відокремлена червоною оксамитовою завісою, невеличка кімнатка, що слугувала професорові гардеробною. Звідти двері вели в простору спальню. Запинало продовжувало висіти, але для нашого експерименту будуар і гардеробна склали спільне приміщення. Одні двері та віконні рами були суцільно обклеєні смужками лакованого паперу, так що стали в буквальному сенсі непроникними. Над другими дверима, що провадили в передпокій, була віддушину, яку можна було відчинити, смикнувши за мотузку, якби знадобилося дати доступ свіжому повітрю. По кутах кімнати стояли в діжках великі листяні рослини.

– Особливо делікатне та важливе питання полягає в тому, як нам позбавитися зайвої вуглекислоти, яку ми видихаємо, не витрачаючи якимось чином кисню, – промовив Челленджер і задумано поглянув на п'ять приставлених до стіни резервуарів із киснем. – Якби я мав для цих приготувань більше часу, то міг би зосередити весь свій розум на вирішенні цього завдання. Але якось буде і так. Ці рослини також підуть нам на користь. Два резервуари з киснем готові і можуть за кілька секунд бути запущені в справу. Таким чином, нас не захопить зненацька. У кожному разі нам буде корисно не надто віддалятися від цієї кімнати: критичний момент може настати раптово та несподівано.

Низьке, широке вікно виходило на балкон. Звідси нам відкривався той самий краєвид, яким ми вже милувалися з кабінету. Я поглянув у вікно, але ніде не помітив чогось незвичайного. Переді мною м'якими вигинами пагорбу спускалася дорога. По ній повільно повз тарантас – один із тих допотопних пережитків, які ще можна знайти лише в небагатьох селах. Внизу віддалік я помітив няньку, котра пхала перед себе дитячий візочок і вела поруч із собою за руку іншу дитину. Над дахами здіймалися синюваті клуби диму, надаючи широкому ландшафту відбиток заспокійливого ладу та затишного добробуту. Ніде, ні на синьому небі, ні на залитій сонячним світлом землі не видно було ознак катастрофи, що насувалася. Жінці знову з'явилися на полях, а гравці у гольф групами по двоє і по четверо метушилися по майданчиках. У моїй голові відбувалося таке дивне сум'яття, а роздратовані нерви були настільки напружені, що байдужість цих людей здалася мені вражаючою та незбагненою.

– Ці люди, здається, чудово почуваються, – зауважив я, вказуючи на майданчик для гольфа.

– А ви ніколи не грали в гольф? – перепитав лорд Джон.

– Ні, не грав.

– Ну, юначе, якщо вам колись доведеться грати в гольф, то ви дізнаєтесь, що справжнього гравця, якщо він уже почав гру, можуть зупинити хіба що труби архангелів до Страшного суду. Чуєте? Телефон знову дзеленчить!

Час від часу, поки ми їли й опісля, пронизливий дзвіночок закликав професора до апарата. Кількома фразами він після цього повідомляв нам новини, про які дізнавався. Ще ніколи не доводилося чути про такі надзвичайні події. З півдня підкралася гігантська тінь, подібна жажливій нищівній хвилі. Єгипет пройшов через безумство і заснув. В Іспанії та Португалії шалені бої між клерикалами й анархістами стихли в тиші смерті. З Південної Америки вже не приходило жодних телеграм. У південних частинах Північної Америки населення після жаклих битв на ґрунті расової ненависті вимерло від отрути. На північ від околиць Меріленду її дія наразі ще проявлялася незначною мірою, проте в Канаді майже зовсім не була відчутна. Зате Бельгію, Нідерланди та Данію хвиля накрила одну за одною. Відчайдушні волання про допомогу мчали з усіх боків до наукових центрів, до знаменитих хіміків і лікарів, благання

порадити й урятувати. Астрономів також засипали запитаннями. Але нічого вже не можна було вдіяти. Це явище було тотальним і перебувало за межами людської науки та влади. Це була смерть – безболісна, але невідворотна, для старих і молодих, для хворих і здорових, для бідних і багатих, і не було від неї порятунку. Ось такими були новини, які ми дізнавалися з уривчастих і відчайдушних повідомлень телефоном. Великі міста вже знали про долю, що їх чекала і, наскільки ми могли зрозуміти, готувалися до неї смиренно та гідно.

Ми все ще бачили внизу перед собою селян і спортсменів, котрі переймалися власними справами, безтурботних, як барани під ножем різника. Це здавалося неймовірним. Але звідки вони могли б знати?

Відтак на всіх нас хвиля насунулася з жахливою, велетенською швидкістю, тільки-но вдарило третю годину пополудні.

У той час як ми витріщалися у вікно, поширилася якась чутка, бо жінці повтікали з полів, а гравці в гольф сховалися в будівлях клубу: вони метушилися, немов рятувалися від грози, що насувалася. Хлопчаки, які підбирали м'ячі, мчали за ними. Кілька людей все ж іще продовжували гру. Нянька повернула назад і квапливо штовхала свій візочок під гору. Я помітив, що вона притиснула до чола свою руку. Дрожки зупинилися, втомлена коняка опустила морду. Так вона, здавалося, й заснула.

Над нами простягалася темно-синє небо в літній сяючій красі, кілька легких білих хмаринок пливли неосяжним склепінням. Якщо людський рід був приречений сьогодні померти, то це була, в будь-якому разі, смерть, овіяна красою. Втім, якраз ця лагідна принада природи своїм контрастом із страшною подією, що насувалася, залишала на всьому особливий відбиток. Адже життя, з якого нас так скоро і безжально погрожував вирвати фатум, було таким мирним і радісним!

Я вже казав, що телефон знову задзеленчав. Раптом до мене долинув із вітальні громовий голос Челленджера.

– Мелоуне! – гукнув він. – Вас просять до апарата.

Я швидко підбіг до телефону й упізнав голос МакАрдла. Той викликав мене з Лондона.

– Це ви, пане Мелоун? Тут, у Лондоні, діється щось неймовірне. Заради Бога, спитайте професора Челленджера, що він пропонує задля порятунку.

– Він нічого не може вам запропонувати, – відповів я. – Він вважає кризу загальною та невідворотною. Ми тут трохи запаслися киснем, але це може відтермінувати для нас катастрофу лише на кілька годин.

– Кисень! – злякано видихнув він. – Уже немає часу діставати кисень. З часу вашого від'їзду редакція перетворилася на справжню божевільню. Половина службовців знепритомніла. Я сам від утоми насилу можу пересуватися. З моїх вікон бачу купи людських тіл, що валяються на Фліт-стріт. Рух у місті припинився повністю. Судячи з останніх телеграм, весь світ...

Його голос стихився до шепоту і завмер, нарешті, абсолютно. За мить я почув у телефоні глухий удар, немов його голова з грукотом впала на письмовий стіл.

– Пане МакАрдл! – ридав я. – Пане МакАрдл!

Жодної відповіді. Вішаючи слухавку, я знав, що почув його голос востаннє.

Тієї миті, коли я зробив крок у бік від телефону, це звалилося і на нас. Ми були, наче плавці, котрі по плечі стоять у воді, коли їх раптом досягає набігла хвиля і вони в неї занурюються з головою. Немов незрима рука повільно вхопила мене за горлянку, стиснула її м'яко, але невблаганно і взялася вичавлювати з мене життя. Я відчував у грудях неймовірний тиск, голову буцімто стягував обруч, у вухах гуділо, а перед очима пролітали страшні блискавки. Похитуючись, я поплентався до поручнів сходів. Тієї ж миті повз мене кинувся Челленджер, шаленіючи та сопучи, як поранений віл. Він справляв жахливе враження своїм багряним опухлим обличчям, виряченими очима та скуйовдженим волоссям. Свою тендітну дружину, котра, мабуть, зомліла, він ніс на плечі і так збігав, спотикаючись і хитаючись, сходами. Підіймаю-

чись і ковзаючи, просуваючись уперед лише завдяки своїй силі волі, він вибрався, нарешті, із смертоносною атмосфери та прибув у гавань тимчасового добробуту. Наслідуючи його приклад, я також зібрався з останніми силами. Хитаючись, падаючи та чіпляючись за перила сходів, я тягнув уперед, поки не впав непритомний ниць на останньому щаблі. Лорд Джон ухопив мене залізною рукою за комір, і миттю пізніше я вже лежав на килимі в будуарі, на спині, нездатний ворухнутися чи промовити хоча б слово. Поруч зі мною лежала дружина професора, а в кріслі біля вікна дрімав Саммерлі, зіщулюючись і схилившись головою майже до колін. Немов уві сні я бачив, як Челленджер повільно повз по підлозі навкарачки, схожий на гігантського жука, і наступної миті я почув тихе шипіння, що виходить із резервуара кисню. Челленджер узявся його жадібно вдихати, затягуючись глибоко та довго; з гучним бульканням його легені поглинали живодайний газ.

– Діє! – вигукнув він із тріумфом. – Моя гіпотеза виправдалася!

Він знову стояв на ногах, прямий і дужий. Підбіг до дружини з гумовим шлангом у руці та підніс рурку до її рота. За кілька секунд молодиця застогнала, заворушилася і, нарешті, підвелася. Професор кинувся до мене, й я відчув, як життєвий струмінь знову тече моїми жилами. Розум підказував мені, що це лише короткий перепочинок, і все ж, хоча ми й легко-важно теревенимо зазвичай про ціну життя, тепер мені кожна зайва година здавалася безцінною. Ніколи я ще не відчував такої напруженої чуттєвої радості, як при цьому поживленні. Важкість покидала мої груди, обруч навколо черепа розтискався, солодке відчуття спокою та звільнення опановувало мною. Я лежав і спостерігав, як Саммерлі починав приходити до тями під впливом цілющого повітря. Нарешті очуняв і лорд Джон. Він схопився і подав мені руку, щоб мене підняти, а Челленджер підхопив і поклав на канапу свою дружину.

– О, Джордже, як шкода, що ти мене розбудив! – сказала вона, тримаючи чоловіка за руку. – Брама смерті справді затягнута чудовими, блискучими запонами, як ти й казав. Тількино проходить відчуття задухи, все стає неймовірно прекрасним і заспокійливим. Навіщо ти мене розбудив?

– Тому що хочу разом із тобою ще помандрувати. Адже стільки років ми були вірними супутниками один одному! Сумно було б нам розлучитися тепер, у цю останню мить.

На хвилику мені примарився незнайомий досі образ м'якого та ніжного Челленджера, настільки відмінний від того галасливого, пихатого та зухвалого чоловіка, котрий по черзі дивував та ображав своїх сучасників. Тут, осяяний смертю, випірнув на поверхню той Челленджер, котрий ховався в найглибших надрах цієї особистості, чоловік, котрому вдалося завоювати й утримати кохання своєї дружини.

Раптом його настрої змінився, і професор знову перетворився на енергійного лідера.

– Я один із усіх людей усе це передбачив і передрік, – заявив він, і в голосі вченого звучала гордість наукового тріумфу. – Ну, милий мій Саммерлі, тепер, сподіваюся, розсіялися ваші останні сумніви щодо зникнення спектральних ліній, і ви, ймовірно, не будете більше вважати результатом помилки мого листа до «Таймс».

Наш завжди готовий до бою товариш уперше нічого не відповів. Він сидів, хапав ротом повітря і простягав свої довгі кінцівки, немов насамперед хотів переконатися, чи він насправді ще перебуває серед живих на цій землі. Челленджер підійшов до балонів із киснем, закрутив кран, і гучне шипіння змінилося тихим гудінням.

– Нам треба обережно ставитися до наших запасів, – пояснив він. – Повітря в цій кімнаті достатньо тепер насичене киснем, і гадаю, що ніхто з нас більше не відчуває якихось гнітючих симптомів. Відтак можемо дослідним шляхом встановити, яку кількість кисню потрібно додавати, щоб нейтралізувати дію отрути. Треба трохи зачекати.

Ми мовчки прочекали п'ять хвилин у нервовій напрузі, стежачи за своїм самопочуттям. Як тільки я помітив, що обруч знову починає стягувати мої скроні, пані Челленджер гукнула нам із тапчана, що відчуває наближення непритомності, й її чоловік знову відкрутив кран.

– У давнину, коли наука ще не стояла на такому високому рівні, як зараз, – сказав він, – на кожному підводному човні команда тримала переважно білих мишей, оскільки їхній нижніший організм швидше сприймав вплив шкідливої атмосфери, ніж організм моряків. Ти, моя люба, будеш відігравати для нас роль тієї білої мишки. Я знову пустив газ, і ти, сподіваюся, почувашся краще.

– Авжеж, мені стало легше.

– Можливо, ми тепер натрапили саме на відповідний склад суміші. Як тільки встановимо, на скільки часу вистачає нам певної кількості кисню, будемо також знати, скільки нам залишилося жити. На жаль, ми витратили значну частину першого балона на наше оживлення.

– Чи не байдуже? – спитав лорд Джон, котрий стояв біля вікна, сховавши руки до кишень. – Якщо ми все одно помremo, то немає й сенсу віддаляти смерть. Адже ви не вірите в можливість порятунку?

Челленджер усміхнувся та похитав головою.

– Чи не вважаєте ви в цьому випадку гіднішим самому зістрибнути в безодню, ніж чекати, щоб тебе в неї штовхнули? Якщо вже нам доведеться помрети, то я виступаю за те, щоб ми зупинили газ і відчинили вікна.

– Ще б пак, – сміливо зауважила дружина професора. – Послухай, Джордже, лорд має цілковиту рацію, так вчинити буде краще.

– Я проти цього енергійно протестую, – роздратовано перебив її Саммерлі. – Якщо смерть прийде, ми помremo. Але люб'язність щодо смерті уявляється мені безглуздою і нічим не виправданою витівкою.

– А що думає з цього приводу наш юний приятель? – поцікавився Челленджер.

– Я за те, щоб дочекатися кінця.

– Й я рішуче підтримую цю думку, – сказав він.

– У такому разі й я, звісно, стаю на його бік, – вигукнула молодиця.

– Ну, гаразд, я ж тільки поставив питання на обговорення, – виправдовувався лорд Джон. – Якщо хочете чекати смерті, то я з вами. Це буде, безперечно, вельми цікаво. Багато було в моєму житті пригод, і я був очевидцем стількох сенсаційних речей, але цей кінець моєї земної подорожі, либонь, перевершить усе інше.

– Якщо припустити, що існує життя після смерті... – почав було Челленджер.

– Сміливе припущення! – вигукнув Саммерлі.

Челленджер глипнув на нього з німим докором.

– Отже, припускаючи, що життя по смерті існує, – повторив він вельми менторським тоном, – ніхто з нас не здатен сказати заздалегідь, яка нам випаде можливість спостерігати матеріальний світ із так званої духовної сфери. Навіть найбільшому упертюху, – при цьому він зиркнув на Саммерлі, – має бути ясно, що поки ми самі складаємося з матерії, нам найлегше спостерігати матеріальні явища й аналізувати їх. Тільки тому, що ми ще будемо чекати кілька годин, що нам залишилися, матимемо можливість забрати із собою в майбутнє життя чітке уявлення про найвеличнішу подію з усіх, які, наскільки знаємо, сталися в світі або й у Всесвіті. Я вважав би безглуздим вчинком скоротити хоча б на хвилину настільки дивовижне переживання.

– Я такої ж думки, – нарешті вигукнув Саммерлі.

– Прийнято одноголосно! – резюмував лорд Джон. – А чи знаєте, той бідолаха, ваш водій, котрий лежить у дворі, справді здійснив сьогодні свою останню поїздку. Чи не слід було б нам зробити вилазку та затягти його сюди?

– Це було б явним божевіллям! – заперечив Саммерлі.

– Маєте рацію, – зауважив лорд. – Йому, вочевидь, уже неможливо допомогти, і навіть хай би ми сюди повернулися живими, знадобилася б непомірна витрата кисню. Але лишень погляньте: всюди під деревами валяються мертві пташки!

Ми поставили чотири крісла перед широким низьким вікном; дружина Челленджера продовжувала сидіти на канапі із заплученими очима. Я ще пам'ятаю, яке у мене було страшне та дивне почуття, ймовірно, під впливом спертого, гнітючого повітря, яким ми дихали, немов ми сидимо в чотирьох кріслах партеру, в першому ряді, та переглядаємо останню дію світової драми.

На передньому плані, прямо перед нами, був розташований дитинець, де стояв наполовину вимитий автомобіль. Водій Остін був цього разу звільнений остаточно та безповоротно. Він розлігся на землі, і велике чорне садно на чолі свідчило, мабуть, про те, що при падінні він гепнувся головою об підніжку або щиток. У руці тримав рурку шланга, з якого поливав автомобіль. У кутку дворика росли низькорослі платани, і під ними лежали кілька пухнастих пташок, задерши вгору свої крихітні лапки та справляючи зворушливе враження. Коса смерті згубно скосила все – і велике, і мале. Поверх паркана ми бачили дорогу, що звивисто тягнулася аж до станції. В її кінці безладною горою громадилися один на одному жінці, котрих ми бачили раніше, коли вони давали драпака з поля. За ними, вище, притулившись головою та плечима до укусу, лежала нянька. Вона взяла на руки з візочка немовля та притиснула до грудей нерухомий пакуночок. Поруч неї, край дороги, невелика пляма вказувало на місце, де впав маленький хлопчик. Ближче до нас виднілася мертва коняка, що скорчилася між голоблями. Схожий на страшидо для ворон, старий кучер звисав із передка, з безсило обвислими руками. Нам чітко було видно з вікна, що в тарантасі сидів якийсь молодик. Дверцята були прочинені, і він стискав у пальцях їхню ручку, ніби в останню мить ще зробив спробу вистрибнути з транспорту. На півдорозі до станції виднілися майданчики для гольфу, всіяні, як і вранці, безліччю гравців, котрі тепер, однак, нерухомо розкинулися на траві та на доріжках. В одному місці лежало вісім бездиханних тіл – учасники однієї команди, що до кінця не припинила гри, упереміж із кедді. Жодна птаха вже не ширяла під синім небокраєм. Ні люди, ні тварини не пожвавлювали далекий пейзаж перед нами. Сонце, що хилилося до заходу, продовжувало мирним блиском осявати країну, але над усім запанувала глибока мовчанка загальної загибелі, жертвами якої мали незабаром стати й ми. Єдиним посередником між нами та долею наших ближніх було в цю мить тонке віконне скло, що відділяло від отруйного ефіру наш кисень, наш єдиний засіб порятунку. Завдяки завбачливості одного-єдиного вченого нам вдалося на кілька годин сховатися посеред страшної пустелі смерті в маленькій оазі життя й уберегти себе від загальної погибелі. Але врешті-решт кисень неминуче мав бути витраченим, і тоді доведеться й нам, задихаючись, лежати на цьому вишнево-червоному килимі будуару, і жереб усього людського роду, та й усіх живих організмів, знайшов би в нашій смерті, в загибелі останніх смертних, свій фінал. Довгий час ми споглядали драму Всесвіту в стані, занадто врочистому для слів.

– Там палає будинок, – зауважив Челленджер і вказав на стовп диму, що здіймався над деревами. – Мабуть, ще виникне не одна пожежа. Можливо навіть, що полум'я поглине цілі міста, бо багато людей падали на підлогу, тримаючи в руках свічку або щось подібне. Сама ж ця пожежа доводить, що вміст кисню в повітрі продовжує бути цілком нормальним і що причину катаклізму потрібно шукати лише в ефірі... А! Подивіться-но на шпиль пагорба Кровборо: там також, здається, спалахнула пожежа! Це – будівля гольф-клубу, якщо не помиляюся. Чуєте, б'є годинник на церковній дзвіниці! Нашим філософам було б, либонь, цікаво дізнатися, що створені людьми механізми пережили своїх творців.

– О Боже! – вигукнув лорд Джон, схопившись від хвилювання. – Що означає ця хмара диму? Це потяг!

Ми почули його сопіння, й ось він з'явився здалеку, пересуваючись, як мені здалося, просто зі страхітливою швидкістю. Звідки він мчав і наскільки довго був у дорозі, не могли встановити. Вочевидь, він тільки з якоїсь дивної випадковості досі не зійшов із рейок. Тепер нам довелося побачити страшний кінець його маршруту. На рейках нерухомо стояв інший потяг, завантажений вугіллям. Ми затамували подих, коли переконалися, що швидкий поїзд

мчить тим ж шляхом. Сталося жахливе зіткнення. Паротяги та вагони люто сунули один на одного й утворили гігантську гору дерев'яних балок і чавунного брухту. Язики вогню зметнулися над уламками, полум'я охопило всю купу. Ми більш ніж півгодини сиділи мовчки, пригнічені страшним видовищем.

– Бідні, бідні люди! – застогнала нарешті пані Челленджер і вхопилася за руку чоловіка. Той заспокійливо погладив її по руці і мовив:

– Мила дитино, люди, котрі сиділи в потязі, були живими не більше за вугілля, з яким вони змішалися, або вуглець, в який тепер перетворилися. Коли поїзд відбув із вокзалу Вікторія, він віз іще, звісно, живих людей, але вже задовго до того, як досяг своєї мети, був наповнений лише самими мерцями.

– У всьому світі відбуваються, безумовно, такі ж речі, – правив він далі, між тим, як у моїй уяві пролітали картини цих надзвичайних подій. – Подумайте тільки про кораблі у відкритому морі: вони ж будуть диміти і диміти, поки не згаснуть їхні казани або поки вони не розіб'ються об підводні рифи. А вітрильники будуть продовжувати линути хвилями зі своїм мертвим екіпажем і наповнюватися водою, поки дерево не зогніє і шви не луснуть і поки вони, нарешті, один за одним не підуть на дно. Можливо, ще й через сто років Атлантичний океан буде всіяний старими уламками, що гойдаються на хвилях.

– А люди в штольнях! – нервово реготнув Саммерлі, але це аж ніяк не свідчило про веселий настрій. – Якщо з волі якогось випадку колись знову з'являться геологи на цій землі, то вони будуватимуть кумедні теорії існування сучасних нам людей у вугільних шарах ґрунту.

– На цих речах я розуміюся мало, – зауважив лорд Джон, – але гадаю, що відтепер світ буде перебувати в ролі порожнього приміщення, яке хочуть віддати у винайм. Якщо вимре все наше людське покоління, то звідки ж узятися новому?

– Спочатку земля була порожня та незаселена, – серйозно заперечив Челленджер. – За певними законами, зв'язок яких лежить за межами нашого розуміння, вона заселилася. Чому б цьому процесу не повторитися?

– Мій любий Челленджере, ви жартуєте?

– Не маю звички, колего Саммерлі, стверджувати щось серйозне жартома. Ваше зауваження було зайвим.

Його борода велично піднялася, а повіки склепилися.

– Гаразд, гаразд... Ви прожили своє життя впертим догматиком і хочете залишитися ним до кінця, – кинув Саммерлі з kwasною гримасою.

– А ви, колего, були завжди цілком позбавленим фантазії сперечальником, і немає надії, що ви змінитесь.

– Авжеж, маєте рацію, ваші найлютіші вороги не закинуть вам відсутність фантазії, – відрубав Саммерлі.

– Присягаюся, – вигукнув лорд Джон, – що це цілком відповідало б вашому характеру – витратити останній ковток кисню на те, щоб наговорити грубощів навзаєм. Що нам до того, з'являться знову люди на землі чи ні? Нам до цього все одно не дожити.

– Цим зауваженням, пане, ви довели надзвичайну вузькість поглядів, – строго зауважив Челленджер. – Справжній науковий розум, – я кажу в третій особі, щоб не здатися хвальком, – ідеальний науковий розум має бути спроможним винайти нову абстрактно-наукову теорію навіть у той проміжок часу, який потрібен його носію, щоб із повітряної кулі звалитися на землю. Потрібні мужі настільки міцного гарту, щоб підкорити природу і стати піонерами істини.

– Мені щось видається, що цього разу гору візьме природа, – кинув лорд Джон, споглядаючи у вікно. – Мені траплялося читати в газетах передовиці, судячи з яких ви, панове вчені, її підкорили, але мені здається, що вона знову у вас відвоювала свою законну владу.

– Це лише тимчасова поступка, – запевнив Челленджер. – Що означає кілька мільйонів років у нескінченній круговерті часів? Ви ж бачите, рослинний світ залишився неушкодженим. Подивіться лишень на листя цих платанів! Птахи померли, але рослини живуть. З цього рослинного життя в стоячих водах, в ставках і болотах виникнуть у відповідний час мікроскопічні організми, піонери безмежно великої армії життя, і нам якраз судилося цієї миті прикривати її тил. А як тільки утвориться цей нижчий вид живих істот, з нього миттю розвинеться новий людський рід із такою ж непохитністю, з якою з жолудя мусить розвинути дуб. Колишня круговерть повториться знову.

– Але хіба отрута не задушить в зародку кожен слід життя? – спитав я.

– Можливо, що ми маємо справу лише з одним шаром отрути в ефірі, з таким собі шкідливим Гольфстрімом посеред безмежного океану, яким пливемо ми. Можливо також, що відбудеться зрівняльний процес і що нове життя розвинеться шляхом пристосування до нових умов. Однак вже та обставина, що порівняно незначного пересичення нашої крові киснем досить для боротьби з отрутою, доводить можливість тваринного життя без будь-яких значних органічних змін.

Будинок, що димівся за деревами, розгорівся так, що було боляче очам. Величезні язики вогню здіймалися в повітря.

– Це справді жахливо, – бурмотів лорд Джон, котрого ця пожежа, здавалося, вжахнула більше, ніж усе інше.

– Що нам до цього кінець кінців? – зауважив він. – Світ мертвий, спалення – найкращий спосіб для похорону. Для нас скоротився б час очікування, якби вогонь поглинув і наш будинок.

– Я передбачав цю небезпеку і попросив дружину вдатися до запобіжних заходів проти цього, – поінформував Челленджер.

– Все зроблено, милий. Але в моїй голові знову почало стукотіти. О, Боже, яке жахливе повітря!

– Треба його знову покращити, – погодився Челленджер і схилився над балоном із киснем. – Він майже порожній, – констатував він. – Його вистачило безмалъ на три з половиною години. Тепер приблизно восьма година вечора. Ми проведемо ніч доволі приємно. За моїми розрахунками, кінець має настати завтра вранці о дев'ятій годині. Ще одним сходом сонця ми отримаємо задоволення милуватися, ми єдині в усьому світі!

Він підійшов до другого балона й одночасно відкрутив на півхвилини віддушину над дверима. Коли повітря після цього помітно покращилося, а симптоми отруєння у нас посилилися, професор знову зачинив віддушину.

– Втім, – сказав він, – не одним киснем живе людина. Час обіду вже настав. Запевняю, панове, коли я запросив вас у гості, щоб пережити цю визначну, як мені здається, подію, то сподівався, що моя кухня підтримає свою репутацію. Тепер, однак, маємо допомогти собі самі. Ви схвалите моє рішення, якщо відмовлюся запалювати вогонь в плиті, щоб уникнути непотрібного витрачання нашого повітря. Нам доведеться вдовольнитися холодним м'ясивом, хлібом і пікулями. Приготував я також пляшку кларету. Дякую, любя! Ти, як завжди, найкраща з господинь.

І справді, не можна було не висловити подяку пані Челленджер, котра із самоповагою та почуттям пристойності, властивим англійській господині, за кілька хвилин накрила білосніжною скатертиною стіл, що стояв посередині. Після цього вона розклала серветки та подала скромну вечерю з усією витонченістю сучасної культури. Навіть про настільну електричну лампу посеред столу не забули. Але ще більше здивував нас власний апетит, який мало не межував із ненажерливістю.

– Це наслідок нашого хвилювання, – пояснив Челленджер із тим поблажливим виглядом, якого він зазвичай набував у тих випадках, коли йому з його науковим розумом доводилося

пояснювати буденні явища. – Це свідчить про молекулярні втрати, які доводиться компенсувати. Глибоке страждання і сильна радість викликають великий апетит, а не відсутність апетиту, як нас хочуть переконати романісти.

– Ймовірно, серед сільського населення тому й прийнято влаштовувати урочисті поминальні тризни, – зауважив я.

– Саме так! Наш юний приятель знайшов чудову ілюстрацію для цього явища. Дозвольте вам покласти ще шматок копченого язика?

– Зовсім, як у дикунів, – зронив лорд Джон, поглинаючи свою порцію холодної телятини. – Я був присутній на похороні одного вождя на річці Арувімі, під час якого дикуни з'їли цілого бегемота, що важив, мабуть, не менше за все плем'я вкупі. У Новій Гвінеї живуть племена, які мають звичку з'їдати шанованого покійника, котрого оплакують, імовірно, з любові до ладу, щоб прибрати його з дороги. Але мені здається, що з усіх поминальних трапез у світі наш обід – найоригінальніший.

– Мені здається особливо дивним ось що, – зауважила пані Челленджер. – Не можу викликати в собі жодної скорботи по нині померлих. Мої батько і мати живуть у Бедфорді. Я знаю точно, що вони тільки-но померли, і все ж не можу посеред цієї всесвітньої катастрофи оплакувати окремих людей, навіть мені найближчих.

– А моя стара мати в своїй сільській хатинці в Ірландії! – додав я. – Я бачу її перед собою в хустині та мереживному очіпку, як вона лежить у своєму старому фотелі біля вікна, відкинувшись на його високу спинку, заплющивши очі, поклавши поряд книжку й окуляри. Навіщо мені її оплакувати?

– Як я вже й раніше казав, – зауважив Челленджер, – загальна смерть не така жахлива, як смерть поодиночі.

– Це, як на війні, – докинув лорд Джон. – Якби тут на підлозі лежав перед вами лише один мрець, із великою діркою в черепі та проламанною грудною кліткою, вам моторошно було б на нього дивитися. У Судані ж я бачив десятки тисяч таких трупів, що лежали горілиць, і це не справило на мене жодного особливого враження. В ході історії життя окремої людини означає дуже мало, щоб про неї турбуватися. Коли вмирають тисячі мільйонів, як це сталося сьогодні, то в масі нікого особливо й не виділиш.

– Ах, скоріше б уже настав кінець! – сумно зронила пані Челленджер. – О, Джордже, мені так страшно!

– Ти зустрінеш кінець хоробріше за нас усіх, моя дружинонько. Звісно, я поведився з тобою, як старий буркотливий ведмідь, але маєш узяти до уваги, що Джордж Едвард Челленджер такий, яким його створила природа, і він не міг поводитися інакше. Адже ти не хотіла б іншого чоловіка, чи не так?

– Нікого в усьому світі, крім тебе, любий, – сказала жінка та поклала руку на його бичачу потилицю.

Ми троє відійшли до вікна й, обімлівши від подиву, взялися споглядати картину, яка постала перед нами.

Насунулася імла, і мертвий світ лежав у пільмі. Але на південному обрії простягалася вогняна, багряна, досить довга смуга, яка, то гаснучи, то спалахуючи, починала променіти найяскравішими барвами і знову тьмяніла.

– Льюїс палає! – вигукнув я.

– Ні, це Брайтон, – заперечив Челленджер, підійшовши до нас. – Ось бачите, хвиляста лінія гір височіє перед урвищем: отже, пожежа триває за пагорбами та простягнулася, ймовірно, на багато миль. Мабуть, усе місто у вогні.

На різних напрямках спалахували червоні вогні, а багаття на рейках колії продовжувало пашіти, та це були лише цятки, що світяться, порівняно з гігантською загравою над пагорбами. Яку б про це замітку можна було написати до газети! Чи було колись стільки багатого матеріалу

у журналіста і при цьому так мало можливостей ним скористатися? Найбільш приголомшливе видовище – і нікого, хто б йому дивувався!

Раптом на мене нахлинуло натхнення репортера. Якщо люди науки до останньої миті залишалися на своїх постах, то й я вирішив не вдарити перед ними обличчям у багнюку і зробити те, що було в моїх скромних силах. Ніколи, певна річ, моїй статті не доведеться знайти читача, але довгу ніч треба ж якось згаяти: я, у будь-якому разі, не міг склепити повік. Ось чому зараз переді мною лежить нотатник, сторінки якого були всуціль списані тієї ночі й який я тримав на колінах у химерному світлі лише однієї електричної жарівки. Якби мав поетичний дар, то написане мною було б на рівні цього виняткового явища. У такому ж вигляді ці сторінки слугуватимуть для ознайомлення сучасників із моїми страшними переживаннями та почуттями тієї трагічної ночі.

Розділ 4. Щоденник умираючого

Якими дивними здаються мені ці слова на титульному аркуші мого нотатника! Але ще дивніше те, що їх написав я, Едвард Мелоун, котрий тільки якихось дванадцять годин тому вийшов зі свого помешкання в Стритемі, ще не передчуваючи, які дивовижні події принесе із собою цей день. Я ще раз перебираю в пам'яті події, мою бесіду з МакАрдлом, першого три-возного листа Челленджера в «Таймс», божевільну поїздку залізницею, приємний сніданок, катастрофу, і ось уже дійшло тепер до того, що ми єдині залишилися живими на спорожнілій планеті. Наша доля така невідворотна, що ці рядки, які пишу за професійною звичкою й яких ніколи вже не прочитають людські очі, здаються мені сповіддю покійника. Я стою перед входом у те царство тіней, куди вже увійшли всі, хто перебував за межами нашого притулку.

Лише тепер усвідомлюю, наскільки мудро та правильно зважив Челленджер, коли казав, що справжня трагедія – це пережити все, все прекрасне, добре та шляхетне. Але ця небезпека нам не загрожує. Уже другий балон із киснем закінчується. Ми можемо вирахувати з точністю майже до хвилини, який жалюгідний клаптик життя залишився у нашому запасі. Тільки-но Челленджер читав нам лекцію добрих чверть години; він був такий схвильований, що ревів на нас і завивав, немов звертався в Квінс-холі до лав своїх старечих слухачів, учених скептиків. У нього була дивовижна аудиторія: дружина, котра слухняно казала «так», не знаючи, чого він насправді хоче; Саммерлі, котрий сидів біля вікна у роздратованому та буркотливому настрої, але слухав із цікавістю; лорд Джон, котрий забився в куток із нудьгуючим виглядом, і я, котрий стояв біля вікна та спостерігав цю сцену з невимушеною увагою людини, що немов бачить сон або такі речі, до яких анітрохи не причетна. Челленджер сидів за столом посеред кімнати, й електрична лампа освітлювала дзеркальне скло під мікроскопом, який він приніс із вбиральні. Яскраве світло, відбите від скла, різко висвічувало частину його обвітреного бородатого обличчя, між тим, як інша частина була занурена в глибокий морок. Здається, він нещодавно приступив до роботи про нижчі мікроорганізми, і тепер професора вкрай хвилював той факт, що він знайшов ще живу амебу, яку день тому поклав під мікроскоп.

– Ви тільки погляньте, – повторював він схвильовано. – Саммерлі, підійдіть-но сюди та переконайтеся самі. Будь ласка, Мелоуне, підтвердьте мої слова. Маленькі веретенчасті тільця посередині – це діатомеї; на них не варто звертати уваги, позаяк це швидше рослини, ніж тваринні істоти. Але праворуч ви бачите безсумнівну амебу, що ліниво повзе освітленим полем. Цей верхній гвинт слугує для калібрування: ви можете відрегулювати різкість.

Саммерлі послухався його вказівок і погодився з колегою. Я також зазирнув у циліндр і побачив крихітну тварючку, схожу на скляного павучка, що залишав свої липкі сліди на освітленому полі.

Лорд поставився до цього, мабуть, із повною байдужістю.

– Навіщо мені ламати голову над питанням, жива вона чи мертва? – буркнув він. – Ми ж не знаємо один одного навіть на вигляд, то з якого дива мені особливо перейматися нею. Адже і вона не втрачає душевного спокою через *наше* здоров'я.

Я мимоволі засміявся, а Челленджер спрямував на нас надзвичайно докірливий, спопеляючий погляд.

– Легковажність недоуків ще гірша, ніж обмежена впертість повних невігласів, – кинув він. – Якби лорд Джон зважився зійти...

– Мій любий Джордже, якби ти не був таким уїдлигим, – сказала його дружина і ласкаво поклала руку на чорну гриву вченого, що звисала над мікроскопом. – Чи не все одно, жива амеба, чи мертва?

– Ні, від цього залежить дуже багато, – сердито відповів її чоловік.

– Тоді давайте обміркуємо це, – сказав із веселою усмішкою лорд Джон. – Врешті-решт базікати про це чи про щось інше – байдуже, й якщо вважаєте, що я занадто легковажно поставився до цієї тварючки або, чого доброго, образив знічев'я її почуття, то я охоче готовий вибачитися.

– Я, зі свого боку, – зауважив Саммерлі своїм тріскучим, сварливим тоном, – взагалі не розумію, чому ви надаєте такого значення питанню, живе ця тварина чи ні. Адже вона оточена тим самим повітрям, що і ми, і залишилася в живих лише тому, що ще не підпала під вплив отрути. Поза цієї кімнатою вона так само гикнулася б, як і всі інші тварини.

– Ваші зауваження, мій любий Саммерлі, – заявив Челленджер із виразом неймовірної переваги (якби я міг замалювати це самовпевнене, зверхне, яскраво освітлене рефлектором мікроскопа обличчя!), – ваші зауваження доводять, що ви хибно збагнули становище. Цей екземпляр був учора препаратований і герметично відокремлений. Тому наш кисень не мав до нього доступу. Ефір проник туди так само, як і в будь-яке інше місце Всесвіту. Отже, тварина встояла проти отрути. З цього можемо зробити висновок, що і поза цією кімнатою кожна інша амеба не вмерла, як ви помилково припустили, а пережила катастрофу.

– Але і в цьому випадку я не налаштований вибухнути громовим «ура», – бовкнув лорд Джон. – Яке ж значення має для нас цей факт?

– Він доводить, що світ не вмер, як ми припускали, і що в ньому триває тваринне життя. Якби ви володіли науковою уявою, то могли б, виходячи з одного цього факту, уявити собі світ через кілька мільйонів років, – а такий проміжок – мить у жахливому потоці часу, – і тоді ви побачили б світ знову наповненим тваринами та людьми, зобов'язаними своїм виникненням ось цьому крихітному паростку. Ми з вами бачили степову пожежу, що спалила на поверхні землі всі сліди трави та рослин і залишила по собі лише обвуглену пустелю. Можна було подумати тоді, що такою вона перебуватиме навіки, але коріння рослин залишилося, й якби ви за кілька років знову відвідали це місце, то ніде не побачили б навіть слідів пожежі. Це мікроскопічне створіння таїть у собі корінь зростання всього тваринного життя, й унаслідок незмінно триваючої еволюції, через якийсь час зникнуть усі сліди пережитої нами світової катастрофи.

– Вражає цікаво! – сказав лорд Джон, котрий, спершись на стіл, заглядав у мікроскоп. – Кумедний карапузик! № 1 у майбутній галереї пращурів людини. У нього на тілі є гарний великий гудзик.

– Темний предмет – це ядро його клітини, – пояснив Челленджер тоном няньки, яка вчить абетки свого вихованця.

– Чудово! Отже, нам немає про що турбуватися, – засміявся лорд Джон. – Крім нас, хтось іще живе на світі.

– Ви, здається, вважаєте достовірним, Челленджере, – сказав Саммерлі, – що світ створений винятково з метою породжувати та підтримувати людське життя.

– Звісно, пане, з якою ж іншою метою? – поцікавився Челленджер, котрого дратувала навіть можливість заперечення.

– Іноді я схиляюся до думки, що тільки жахлива зарозумілість людини вселяє їй переконання, ніби цей безмежний Всесвіт створений лише як арена, якою вона могла би пихато похоржати.

– Щодо цього неможливо будувати теорії, але, навіть залишаючи осторонь жахливу зарозумілість, яку ви ставите нам у докір, можемо зі спокійною совістю заявити, що ми найрозвиненіші істоти в усій природі.

– Найрозвиненіші із знайомих нам істот.

– Це само собою мається на увазі, вельмишановний.

– Подумайте про всі ті мільйони, а може навіть і мільярди років, коли незаселені землі оберталися в світовому просторі або якщо навіть і не зовсім незаселені, то все ж без найменших слідів людського роду і без думки про нього. Поміркуйте про всі ці незліченні епохи, що

заливаються дощами, випаляються сонцем, обвіяні грозами. За геологічним літочисленням, людство з'явилося на світ, так би мовити, лише вчора. Як же можна в такому випадку вважати доведеним, що всі ці гігантські приготування мали на увазі лише його користь?

– А тоді чию ж? Чию саме?

Саммерлі стелує плечима.

– Що можна на це відповісти? Це за межами нашого розуміння. Але людина, можливо, є всього лише побічним продуктом, що випадково виник у цьому процесі. Становище цілком таке ж, якби піна на поверхні океану уявила собі, ніби океан має служити лише її творенню та збереженню, або якби миша в соборі вважала, що будівля споруджена лише як житло для неї.

Досі я передавав дослівно цю суперечку, але тепер вона перейшла в гучну сварку з багатоскладовими науковими термінами, якими бомбардували один одного опоненти. Певна річ, дуже приємно бути присутнім при обговоренні найбільших питань двома настільки видатними мислителями; але при постійних розбіжностях у їхніх поглядах такі прості люди, як лорд Джон і я, не можуть узяти з такої суперечки нічого корисного для себе. Кожен спростовує сказане іншим, і врешті-решт ми перестаємо тямити будь-що. Але ось дебати скінчилися, Саммерлі зіщулюється в кріслі, а Челленджер усе ще маніпулює своїм мікроскопом, який не переставав випускати низький, глухий, нерозбірливий гул, як море перед штормом. Лорд Джон підійшов до мене, і ми обоє лупали очима в ніч.

На небі стоїть блідий місяць – останній місяць, на який дивляться людські очі, і зірки випромінюють мерехтливий блиск. Навіть у чистому повітрі південноамериканської рівнини мені не доводилося милуватися яскравішим зоряним сяйвом. Можливо, що на світло впливають зміни в ефірі. У Брайтоні нищівне багаття продовжує вирувати, а в західній частині неба, на великій відстані, видно червону пляму, яка вказує, що пожежа охопила Арундел або Чичестер, а, може, навіть і Портсмут. Я сиджу, міркую сам із собою й інколи щось нотую. Лагідна меланхолія розлилася в повітрі. Невже всьому настав край – молодості, красі, відвазі та коханню? Осяяна зорями земля схожа на сонне царство, сповнене солодкого спокою. Хто б міг повірити, що ця земля – жаклива Голгофа, всіяна руїнами загиблого людського роду? Раптом я чую свій власний сміх.

– Що з вами, мій хлопчику? – здивовано спитав лорд Джон. – Нам не завадило б трохи розважитися. Що трапилося?

– Я мимоволі подумав про всі ті важливі питання, – відповів я, – на вирішення яких у нас пішло стільки праці та духовних сил. Згадайте, наприклад, англо-німецьку конкуренцію або Перську затоку, якою так цікавився мій старий начальник. Хто б міг подумати, що остаточне вирішення цих проблем станеться в такій формі?

Ми знову занурилися в глибоку мовчанку. Мені здається, що кожен із нас думає про близьких, котрі випередили нас зараз. Пані Челленджер тихо рюмсає, а її чоловік шепоче їй слова розради. Я згадую людей, про яких весь цей час жодного разу не думав, і бачу в уяві, як усі вони лежать переді мною бліді, окостенілі, подібно нещасному Остіну у дворі. Взяти хоча б МакАрдла. Я точно знаю, де саме він лежить, обличчям втелющившись у письмовий стіл, із телефонною слухавкою в руці: я ж чув, як він упав. Головний редактор Бомонт розпростерся, либонь, на своєму турецькому червоно-синьому килимі, що прикрашає його святилище. А мої колеги в репортерській кімнаті – Макдона, Маррі чи Бонд... Вони, ймовірно, врізали дуба в розпалі роботи. В руках у них записні книжки, повні живих вражень і сенсаційних звісток. Я уявляю собі, як першого відрядили до медичного інституту, другого – до Вестмінстера, а третього – до собору Святого Павла. Їхніми останніми чудовими видами були, ймовірно, гучні рядки заголовків, яким ніколи, однак, не доведеться воскреснути в друкарській фарбі. Бачу перед собою Макдону у медиків. – «З надією дивіться на Гарлі-стріт!» – Мак завжди мав велику пристрасть до алітерації. – «Інтерв'ю з паном Солі Вілсоном. Знаменитий фахівець радить: «Тільки не впадайте у відчай!» Наш спеціальний кореспондент застав знамени-

того вченого на даху його будинку, де він ховався від натиску своїх схвильованих пацієнтів, котрі облягали його помешкання. Інтонацією, яка ясно доводить, що він цілком усвідомлює серйозність становища, знаменитий лікар відмовився визнати його зовсім безнадійним». Так, імовірно, почав би Мак. Потім доклався б і Бонд. Він дуже пишався своїм письменницьким талантом. Тема припала б йому до смаку! «Коли я стояв на маленькій галереї під куполом Святого Павла та споглядав униз на густі натовпи зневірених людей, котрі вовтузилися в цю останню мить у пилюці, до моїх вух долинув із цього натовпу такий протяжний стогін, благуючий, сповнений страху, таке страхітливе волення про порятунок...»

Так, це була хороша смерть для репортера, хоча кожен із них, як і я, мав померти перед обличчям невикористаних скарбів. Чого б лише не дав, наприклад, бідолаха Бонд, аби побачити такий стовпчик, підписаний його ініціалами!

Але яку ж нісенітницю я пишу! Вочевидь, це лише прагнення відгородитися від стомлюючої нудьги. Пані Челленджер подалася в гардеробну і, за словами професора, міцно спить. Він же сидить за столом, робить нотатки і перевіряє в книжках, немов його чекають ще цілі роки мирної праці. Пише скрипучим пером і ніби цим гучним скрипінням хоче висловити своє презирство всім тим, хто не згоден із його думкою.

Саммерлі задрімав у кріслі і часом видає дратівливе хропіння. Лорд Джон лежить, відкинувшись на спинку крісла, встромивши руки до кишень і заплющивши очі. Як можуть люди взагалі спати в таких обставинах – це для мене загадка.

...О пів на четверту ранку. Я тільки-но прокинувся від сну. Було п'ять по одинадцятій, коли я зробив останній запис. Я це пам'ятаю, бо підкрутив тоді годинника та поглянув на циферблат. Отже, я проциндрив п'ять годин із тих небагатьох, що нам залишилося жити. Мені це здавалося неможливим. Але я почуваюся тепер бадьорішим і змирився зі своєю долею або хочу себе переконати, що змирився. Та все ж чим життєрадісніша людина і чим вона ближча до zenіту свого існування, тим більше має боятися смерті. Як мудро та милосердно чинить природа, непомітно, тихцем підіймаючи якір життя за допомогою безлічі незначних струсів, поки свідомість не виходить, нарешті, у відкрите море з ненадійної земної гавані.

Пані Челленджер ще спить у гардеробній. Професор Челленджер заснув у своєму кріслі. Що за вигляд! Його величезне тіло відкинуте назад, потужні волохаті руки складені на животі, а голова так закинулася, що над коміром бачу лише гушавину скуйовдженої густої бороди. Він хропе так, що весь аж трясеться, а Саммерлі високим тенором вторить низькому басу Челленджера. Лорд Джон також заснув, його довготелеса постать скорчилася навскіс у солом'яному кріслі. Перші холодні промені світанку прослизують до кімнати. Тут і назовні усе сіре та сумне. Я підстерігаю схід сонця – цей страшний сонячний схід, який наповнить своїм сяйвом вимерлий світ. Рід людський зник, вимер в один день, але планети продовжують кружляти, шепочуться вітри, і природа живе своїм життям аж до амеби, і незабаром не збережеться жодних слідів перебування на землі тих створінь, які вважали себе вінцем творіння. Внизу у дворі лежить розкинувшись Остін; його обличчя мерехтить у сутінковому світлі білою плямою, і захолола рука чоловіка все ще тримає гумовий шланг. Характер усього людського роду показаний у цьому тихому силуеті людини, котра лежить у трагічній і водночас смішній позі поруч із машиною, над якою вона панувала колись.

На цьому закінчуються записи, які я робив тієї ночі. Починаючи з цієї миті, події відбувалися настільки блискавично та були такі приголомшливі, що я їх уже записувати не міг. Але в моїй пам'яті вони настільки чітко збереглися, що жодної подробиці не можу пропустити.

Задушливе відчуття в горлі змусило мене поглянути на балони з киснем, і те, що я побачив, було жахливим. Ще трохи і нашому життю настане край. За ніч Челленджер переніс гумовий шланг із третього на четвертий балон, але й цей був уже, либонь, порожнім. Болісне від-

чуття пригнічення охопило мене. Я підійшов до резервуарів, відкрутив шланг і прикріпив його до наконечника останнього балона. Я відчував докори сумління, роблячи це, бо думав про те, наскільки спокійно померли б усі уві сні, якби я опанував себе. Наступної миті ця думка покинула мене, бо я почув зойк пані Челленджер із гардеробної:

– Джордже, Джордже, я задихаюся!

– Вже все гаразд, пані Челленджер, – відповів я, між тим як інші посхоплювалися зі своїх місць. – Я тільки-но відкрутив непочатий резервуар.

Навіть у цю мить я не міг втриматися від сміху, глипнувши на Челленджера, котрий протирав собі очі величезними волохатими п'ястками і був схожий на велетенське немовля, яке щойно прийшло до тям після сну. Саммерлі тремтів, як у лихоманці; страх смерті переміг на короткий час стоїчний дух ученого, коли він усвідомив своє становище. Зате лорд Джон був такий спокійний і гнучкий, наче його розбудили, щоб їхати на лови.

– П'ятий і останній, – повідомив шляхтич, зиркнувши на шланг балона. – Скажіть, друже, невже ви занотували враження цієї ночі на тому папірці, що лежить на ваших колінах?

– Тільки кілька побіжних заміток, аби згаяти час.

– Ну, знаєте, на таке здатен лише ірландець. Лише боюся, що ви не дочекаєтесь читачів, поки не підросте сестричка амеба, яка наразі недостатньо, здається, цікавиться тим, що відбувається. Ну що, Herr Professor, які маєте плани на майбутнє?

Челленджер споглядав на широкі покриви туману, що одягнули пейзаж. Там і тут із моря хмар підіймалися заліснені пагорби, подібні на якісь конічні острови.

– Наче в саван вбралася природа, – зауважила пані Челленджер, коли увійшла в кімнату в домашньому халаті. – Це нагадує мені твою пісеньку, Джордже: «Старовина віддзвонила, новизна задзвонить». Пророча пісня!.. Але, бідні любі друзі, ви ж тремтите. Я всю ніч пролежала в теплі, під ковдрою, а ви мерзли в кріслах. Зараз зігрієтесь.

Вона вийшла, ця смілива маленька жіночка, і незабаром ми почули гудіння казанка. За кілька хвилин вона принесла на таці п'ять горняток із запашним какао.

– Пийте, – запропонувала вона, – і зараз же відчуєте, що вам краще.

Ми так і зробили. Саммерлі попросив дозволу засмалити файку, а ми взялися за цигарки. Я думав, що куріння заспокоїть наші нерви; але ми припустилися помилки, бо повітря в замкненому приміщенні стало нестерпно задушливим. Челленджеру довелося відчинити віддушину.

– Чи довго ще? – поцікавився лорд Джон.

– Мабуть, ще години зо три, – відповів той і стенив плечима.

– Раніше мені було страшно, – зронила дружина професора, – але чим ближча ця мить, тим вона мені видається легшою.

– Я зовсім не можу зараз похвалитися своїм настроєм! – пробурчав Саммерлі, посмоктуючи люльку. – Я мирюся, бо мені нічого іншого не залишається, але маю відверто зізнатися, що прожив би охоче ще один рік, аби закінчити свою класифікацію крейдяних штолень.

– Ваша незакінчена робота не має аж такого значення, – величаво заявив Челленджер, – якщо подумати, що мій власний *magnum opus*⁴ «Драбина життя» ще тільки розпочатий. Мій розумовий капітал, все те, що я досі прочитав, мої дослідження та спостереження, мій справді абсолютно винятковий талант – все це мала сконцентрувати в собі ця праця. Вона, без сумніву, відкрила б собою нову еру в науці. І все ж, мушу сказати, з нездійсненням своїх задумів я змирився.

– Гадаю, – зауважив лорд Джон, – що всім нам доводиться залишити щось недокінчене в цьому житті. А як, до речі, справи у вас, мій юний друже?

– Я саме працював над томиком віршів, – відповів я.

⁴ Велика робота, справа всього життя (*лат.*).

– Принаймні, світ буде від них врятований, – покепкував лорд. – У кожній справі є хороший бік, треба лишень уміти його знаходити.

– А ви? – поцікавився я.

– Я якраз уже закінчував збиратися в дорогу, бо обіцяв Мерівейлу навесні вирушити з ним до Тибету полювати на леопардів. Але вам, пані Челленджер, мабуть, сумно розлучатися з цим затишним будиночком, який ви нещодавно збудували.

– Мій дім там, де є Джордж. Але я б багато чого віддала за те, щоб востаннє пройтися з ним у ясному ранковому повітрі цими дивними пагорбами.

Її слова знайшли відгук у наших серцях. Сонце тим часом пронизало туман, який до цього огортав місцевість, як ковдра, й уся широка долина простяглася тепер перед нами, купаючись у його золотих променях. Ми душилися в затхлій та отруєній атмосфері, тому нам видався чарівно прекрасним цей чистий, сонячний, умитий вітром ландшафт. Пані Челленджер у тузі простягла до нього руки. Ми присунули крісла до вікна та сіли перед ним півколом. Повітря ставало надзвичайно спертим. Тіні смерті вже немов підкрадалися до нас, до останніх людей на Землі. Здавалося, що незрима завіса опускається навколо нас зусібіч.

– Цього балона вистачило ненадовго, – резюмував лорд Джон, важко сапаючи.

– Кількість кисню не у всіх балонах однакова, – пояснив Челленджер. – Це залежить від тиску при наповненні і від способу закупорення. Мені також здається, що цей балон мав якусь ваду.

– Отже, у нас вкрали останні години нашого життя, – гірко зронив Саммерлі. – Характерний фінал для підлого століття, в якому ми живемо. Тепер, Челленджере, вам випала нагода спостерігати суб'єктивні явища фізичного розпаду.

– Сідай на цей ослінчик біля моїх ніг і подай мені руку, – попросив Челленджер свою дружину. – Мені здається, друзі, що подальше перебування в цьому нестерпному повітрі не бажане. А ти якої думки, люба?

Його дружина застогнала та сховала обличчя в його колінах.

– Я бачив людей, котрі купалися взимку в ополонці, – озвався лорд Джон. – Ті, хто мерз на березі, заздрили плавцям, котрі зважилися зануритися в крижану воду. Я був би за те, щоб за один стрибок покінчити з цією історією.

– Отже, ви відчинили б вікно та подалися назустріч ефіру?

– Краще загинути від отрути, ніж задихнутися!

Саммерлі, кивнувши в мовчазному схваленні, простягнув Челленджеру свою худу руку.

– Хоча ми часто з вами сперечалися, але тепер усе вже минулося, – мовив він. – Ми завжди були при цьому добрими друзями і в душі відчували навзаєм найбільшу повагу. Прощайте!

– Прощайте, мій хлопчику! – сказав мені лорд Джон. – Вікна заклеєні, і вам не вдасться їх відчинити.

Челленджер нагнувся, підняв свою дружину і міцно пригорнув її до грудей, а та обхопила руками шию свого чоловіка.

– Подайте мені далекогляд, Мелоуне, – попросив він.

Я виконав його бажання.

– Ми віддаємося тій силі, яка нас створила! – вигукнув він потужним, гучним голосом.

З цими словами розбив шибу, пожбуривши пристрій у вікно. Перш ніж завмер останній дзенькіт від уламків, що розсипалися, чисте свіже повітря сильним і нескінченно-солодким подихом наповнило наші розпечені легені.

Не знаю, наскільки довго ми сиділи, обімлівши від подиву. Потім, як крізь сон, я почув голос Челленджера.

– Ми знову повернулися в нормальне середовище, – вигукнув він. – Світ вислизнув із отруйного потоку, але лише ми пережили весь людський рід.

Розділ 5. Мертвий світ

Пригадую, як ми, жадібно ковтаючи повітря, сиділи в своїх кріслах і насолоджувалися цілющим південно-західним вихором, який свіжими поривами долітав до нас із боку моря, надимаючи на вікнах серпанкові фіранки й обвітрюючи наші палаючі щоки. Не знаю, наскільки довго ми сиділи в такій мертвотній мовчанці. Згодом ми всі по-різному визначали цей проміжок часу. Бо були абсолютно пригнічені, приголомшені, а в голові паморочилося. Всю свою мужність ми закликали на допомогу, щоб зустріти свою смерть, але цей страшний новий факт, що будемо змушені жити й надалі, переживши всіх своїх сучасників, ми сприйняли, як потужний удар, що розплющив нас і паралізував. Потім призупинений механізм знову повільно повернув собі рух, знову запрацював мозок, і думки знову набули внутрішніх зв'язків. З різкою, неблаганною ясністю ми усвідомили співвідношення між минулим, сьогоденням і майбутнім, між життям, яке вели раніше, і тим, що нас чекало. У німому розпачі ми витріщалися один на одного, і кожен читав в очах іншого те саме болюче запитання. Замість радощів, які відчуває людина, котра перебувала за волосок від погибелі й урятувалася від неї, нами запанувала повна зневіра. Все, що ми любили на землі, зжер великий, невідомий, бездонний океан, і ми залишилися на цьому пустельному острові без супутників і без якихось надій. Ще кілька років, упродовж яких ми мали, наче шакали, метушитися навколо могил наших мертвих сучасників. А потім і нас чекала самотня, запізніла смерть.

– Це жахливо, Джордже, нестерпно! – гірко заридала пані Челленджер. – Краще б нам було відійти разом із усіма іншими. Ах, навіщо ти зберіг нам життя? Маю таке відчуття, немов це ми померли, а всі інші живі.

Густі брови Челленджера зійшлися в напружених роздумах, а його величезна волохата лапа стиснула руку, яку йому простягнула дружина. Я вже й раніше помічав, що вона при будь-якому смутку простягає до чоловіка руки, як діти до матері, коли їх щось гнітить.

– Хоча я й не настільки фаталіст, аби без опору миритися з усім, – зауважив професор, – та все ж переконався на досвіді, що вища мудрість завжди полягає в умінні освоюватися з обставинами насущної миті.

Він промовляв повільно, і в його повнозвучному голосі чулося глибоке почуття.

– Я з вами не згоден, – рішуче заперечив Саммерлі.

– Не думаю, щоб ваша згода або незгода могла б мати хоча б найменший вплив на стан речей, – зауважив лорд Джон. – Неволею чи волею вам у кожному разі доведеться з ним змиритися. Яке ж значення для нього має ваш особистий погляд? Наскільки пригадую, нас ніхто не питав на початку цієї історії, чи згодні ми, щоб вона сталася, і, вочевидь, тепер нас також не питають, чи вона нам подобається. Що б ми не думали про неї, це ніяк не може на неї вплинути!

– Не на неї, а на нас, – докинув Челленджер у задумі, все ще любовно погладжуючи руку своєї дружини. – Ви можете плисти за течією та знайти душевний спокій, можете також противитися течії і при цьому втрачати бадьорість і сили. Отже, вся справа в нас, тому приймімо речі, якими вони є, і не будемо більше про це сперечатися.

– Але що ж нам робити, скажіть на милість, із нашим життям? – спитав я і в розпачі скерував погляд на похмуре, порожнє небо. – Що робити, наприклад, мені? Газет більше не існує, то чим же мені ще зайнятися, на що витратити власне дозвілля?

– Моя кар'єра також скінчилася, якщо більше немає студентів та університетів! – вигукнув Саммерлі.

– Я ж дякую небу за те, що ще існує мій дім і мій чоловік. Мета життя для мене залишилася колишньою, – зронила пані Челленджер.

– І моя також, – додав Челленджер. – Наукової роботи зараз – хоч греблю гати, і сама катастрофа дає нам дозвіл вирішувати безліч надзвичайно цікавих проблем.

Він відчинив вікно, і ми споглядали мовчазний і безмежний краєвид.

– Дозвольте мені поміркувати, – продовжував він. – Учора, о третій годині пополудні або дещо пізніше, земля настільки глибоко занурилася в отруйний потік ефіру, що цілком захлинулася в ньому. Тепер дев'ята година. Запитання: о котрій годині ми вийшли з отруйної зони?

– На світанку повітря було особливо задушливим.

– Саме так, – підтвердила пані Челленджер. – Приблизно о восьмій годині я дуже чітко відчула ту саму задуху, яку відчула вчора, на початку катастрофи.

– Отже, будемо вважати, що ми вийшли із зони о восьмій годині ранку. Сімнадцять годин земля була просякнута отруйним ефіром. Цей час знадобився, щоб очистити світ від людської цвілі, що поглинає на поверхні землі її плоди. Та хіба не можна допустити, що дезінфекція була неповною і що, як і ми, залишилися жити й інші люди?

– Я також про це подумав, – докинув лорд Джон. – Чому саме нам бути єдиними камінчиками, що залишилися на узбережжі після відливу?

– Припущення, що, крім нас, хтось іще міг пережити катастрофу, абсолютно безглузде, – надзвичайно рішуче не погодився Саммерлі. – Згадайте лишень, як шкідливо діяла отрута. Така людина, як Мелоун, дужий, як бугай, і з канатами замість нервів, – і той ледь видерся сходами, а потім звалився, як мрець. Тому неможливо припустити, щоб хтось міг опиратися дії цієї отрути хоча б сімнадцять хвилин, а про багато годин і говорити смішно.

– А що, якщо хтось передбачав катастрофу й ужив своїх заходів обережності, як наш старий приятель Челленджер?

– Це дуже неправдоподібно, – зазначив Челленджер, пригладивши собі бороду знизу догори і примруживши очі. – Поєднання спостережливості, залізної логіки та надзвичайної фантазії, що дозволило мені передбачити небезпеку, зустрічається настільки рідко, що навряд чи в одному і тому ж поколінні можливі два таких випадки.

– То ваш висновок такий, що всі, крім нас, загинули?

– Щодо цього майже не може бути сумнівів. Однак маємо узяти до уваги ту обставину, що отрута діяла в напрямку знизу догори і таким чином менше вплинула на гірські райони. Це, без сумніву, вражаюче явище. У майбутньому воно створить надзвичайно спокусливе поле для наших досліджень. Якщо хтось іще вижив, крім нас, то пошуки таких найімовірніше увінчалися б успіхом десь у тибетському селищі або в курені на альпійській вершині, позаяк вони лежать на багато тисяч футів вище за рівень моря.

– Але якщо мати на увазі, що вже не існує ні кораблів, ні залізниць, то нам від цього не більше користі, ніж якби вцілілі перебували на Місяці, – зауважив лорд Джон. – Але я хотів би, принаймні, точно знати, чи справді небезпека вже цілком минула, чи все ж лише її частина залишилася позаду.

Саммерлі мало не скрутив собі карк, щоб оглянути весь горизонт.

– Повітря стало ніби прозорішим і чистішим, – повідомив він, вагаючись, – але і вчора воно було таким самим, і я нітрохи не впевнений, що нам більше нічого не загрожує.

Челленджер стеноу плечима.

– Мені доведеться знову повернутися до фаталізму. Якщо колись така подія вже відбулася у Всесвіті (а це можливо), то вона сталася, безумовно, дуже давно, і тому можемо твердо розраховувати, що ще одна така катастрофа повториться нескоро.

– Все це було б дуже милим і приємним, – скривився лорд Джон, – але з досвіду знаємо, що при землетрусі, зазвичай, за одним поштовхом негайно стається інший. Мені здається, що нам вартувало б трохи пройтися і подихати свіжим повітрям, поки у нас ще є така можливість. Адже наш кисень витрачений, тому байдуже, нас застане загибель тут, чи на лоні природи.

Разючою була та повна летаргія, що нахлинула на нас у вигляді реакції після гарячкового хвилювання та напруги останньої доби. Апатія повністю опанувала і тілом, і духом і наповнювала нас міцно вкоріненим почуттям, що все даремне і недоречне. Навіть Челленджер піддався впливу цього відчуття. Він сидів на своєму місці, підпираючи обома руками могутню голову та поринувши в глибокі роздуми, поки лорд Джон і я не підхопили його під руки і мало не силою поставили на ноги, за що були нагороджені лише злісним поглядом і сердитим бурчанням роздратованого бульдога. Та коли ми вийшли з нашого тісного притулку на свіже повітря, звична енергія стала повільно повертатися до нас.

Але що було нам робити на цьому цвинтарі людства? Ніколи не траплялося людям постати перед таким запитанням! Правда, ми мали можливість вдовольнити наші буденні потреби і навіть потреби в будь-якій розкоші, в найширших межах. Всі харчові продукти, всі винні пивниці, всі скарбниці мистецтв були до наших послуг. Нам досить було простягнути до них руку. Але що нам було робити з нашим часом? З певними завданнями доведеться впоратися негайно, вони вже чекали на нас. Тому ми вирушили на кухню та поклали обох служниць на призначені для них ліжка. Вони, здавалося, померли зовсім безболісно; одна сиділа на своєму кріслі перед вогнищем, інша лежала перед раковиною для миття посуду. Потім ми принесли з двору бідного Остіна. Його м'язи були тверді, як дерево. Він лежав у надзвичайно дивному окостенінні, і м'язи губ стяглися так, що обличчя спотворилося огидно-глузливою гримасою. Такі ж ознаки спостерігалися у всіх, хто помер від дії цієї отрути. Куди б ми не приходили, всюди бачили ці усміхнені обличчя, які немов глузували з нашого жахливого становища і мовчки, з глузливою злісною усмішкою лупали очима на останніх представників їхнього роду.

– Послухайте! – звернувся лорд Джон, невтомно міряючи кроками їдальню, поки ми підкріплювалися легким перекусом. – Не знаю, як у вас на душі, але я зовсім *не спроможний* спокійно всидіти тут, аби нічого не робити.

– Чи не будете ви такі люб'язні, – відказав на це Челленджер, – запропонувати нам, що, на вашу думку, маємо робити?

– Збадьоритися та піти поглянути на все, що сталося.

– Саме це я й хотів запропонувати.

– Але не тут. Що сталося в селі, видно навіть із цього вікна.

– Куди ж нам податися?

– До Лондона.

– Вам легко казати, – буркнув Саммерлі. – Сорок миль пішки крокувати – це вам до снаги. Але чи зважиться на це Челленджер із його товстими, короткими ніжками – зовсім інша річ. Та й я не можу бути певним за себе.

Челленджер розсердився.

– Якби ви засвоїли собі звичку, ясновельможний пане, цікавитися лише власними тілесними особливостями, то переконалися б, що вони послужили б вам вельми широким полем для спостережень і надзвичайно рясним матеріалом для бесід.

– Я зовсім не мав наміру вас засмутити, мій любий Челленджере, – відповів наш нетактовний товариш, – ніхто не відповідає за свій фізичний стан. Якщо природа наділила вас гладким коротким тулубом, то зрозуміло, що і ноги ваші мають бути товстими та короткими.

Челленджер упав у таку лють, що не міг і слова вимовити. Він міг лише гарчати та мружити очі, а волосся мав скуйовджене. Лорд Джон поквапився втрутитись у суперечку, поки вона не загострилася надміру.

– Навіщо ж нам іти пішки? – спитав він.

– Ви, можливо, прагнете вирушити до Лондона залізницею? – поцікавився Челленджер, все ще закипаючи від гніву.

– А ваш автомобіль навіщо? Чому б нам не скористатися ним?

– В цьому мені бракує досвіду, – Челленджер у задумі смакав себе за бороду. – Але ви маєте рацію, лорде Джон, якщо думаєте, що людина з високим розумовим рівнем мусить уміти впоратися з будь-яким завданням. Ваша думка реально чудова. Я сам відвезу вас до Лондона.

– Від цього я наполегливо прошу вас утриматися, – енергійно замахав руками Саммерлі.

– Ні, Джордже, це справді неможливо! – вигукнула пані Челленджер. – Згадай тільки, як ти зробив одного разу таку спробу і при цьому розніс у друзки половину гаража.

– Це була лише випадкова невдача, – абсолютно спокійно пояснив професор. – Отже, питання вирішене, я особисто відвезу вас усіх до Лондона.

Становище врятував лорд Джон.

– Скажіть-но, а яка у вас, машина?

– «Гамбер», двадцять кінських сил.

– Та я керував таким автомобілем упродовж багатьох років! – жваво вигукнув він. – Присягаюся, що ніколи не думав, що зможу колись посадити в автомобіль залишки всього людства. Там якраз п'ять місць, наскільки я пригадую. Готуйтеся в дорогу, о десятій годині подам його до брами.

Рівно о десятій годині до воріт, з пихканням і гудінням, під'їхав автомобіль, яким керував лорд Джон. Я сів поруч із ним, а пані Челленджер, як корисна маленька буферна держава, була змушена вклинитися між обома ворогуючими країнами. Лорд Джон відпустив гальмо, увімкнув першу швидкість, другу, третю, і ми помчали в найбільш незвичайну подорож, яка тільки й відбувалася в історії людства.

Читач може собі уявити чудову красу природи цього розкішного серпневого ранку, прохолодне чисте повітря, золотий відблиск літнього сонця, безхмарне небо, соковиту зелень знаменитих Сассекських лісів і чудовий контраст, який становили темно-червоні барви квітучої долини.

Коли погляд зупинявся на цій розкішній красі, думки про катастрофу мали б зникнути безслідно, якби їх не підтримував занадто явний доказ: мертва, врочиста, всеосяжна тиша. Кожна заселена місцина була просякнута якимось тихим дзижчанням життя, таким глибоким і незмінним, що привчений слух зовсім уже не сприймає його, так само, як ті, хто живуть на морському березі, втрачають будь-яке відчуття вічного шуму хвиль. Щебетання птахів, дзижчання комах, звуки окремих голосів, мукання худоби, собачий гавкіт, гудіння потягів, стукіт кінських копит на дорозі – все це утворює нечітке, безперервне звучання, яке вже не доходить до свідомості тих, хто його чує. Тепер нам цього тла бракувало. Мертва тиша викликала страхітливе відчуття. Така була вона врочиста, така трагічна, що сопіння і гул нашого автомобіля здавалися непристойним її порушенням, профанацією цього величного спокою, що простягнувся, наче величезний саван, над руїнами людства. Ця заціпеніла, цвинтарна безмовність, в поєднанні з хмарами диму, які там і тут підіймалися до неба над згарищами, стримуючи, як крижаний подих, наше тепле схиляння перед красою природи.

А всі ці тіла! Спочатку незліченні групи спотворених та усміхнених людських осіб щоразу наповнювали нас жахом. Враження, яке вони справляли, було таким стійким і глибоким, що я тепер ніби знову все переживаю – цю повільну їзду долиною повз няньку з її вихованцями, повз стару, похилену між голоблями шкапину, повз кучера, котрий зіщулювся на козлах, і молодика в екіпажі, котрий вхопився за дверцята, щоб зістрибнути на землю. Віддалік – шестеро женців, котрі лежать покотом, задивившись у небо мертвими вибалушеними очима. Всі ці картини бачу перед собою, як на світлині. Але з милості добродійки природи наші нерви незабаром обважніли. Неосяжні розміри катастрофи тамували почуття жалю щодо окремих жертв. Індивіди зливалися в групи, групи – в маси, а ці останні склалися в єдине, загальне явище, з яким доводилося рахуватися, як із неминучим заповненням ландшафту. Тільки інколи, побачивши особливо трагічну або химерну сцену, ми знову починали осягати весь жах становища. Головним чином нас вражала доля дітей і наповнювала непереборним

усвідомленням жадливої несправедливості. Нам хотілося ридати. Пані Челленджер відверто лила гіркі сльози, коли ми проїжджали повз велику місцеву школу й побачили довгі ряди маленьких тілець, якими була всяяна дорога до неї. Вчителі у відчаї відпустили школярів, і тих дорогою додому накрила хмара смертоносної отрути. Багато дітлахів лежало у відчинених вікнах своїх будинків. У Танбрідж-веллсі майже не було вікна, з якого б не визирало із застиглою усмішкою хоча б одне обличчя. В останню мить відчуття задухи, потреба в кисні, задовольнити яку змогли лише ми, гнали їх до розчахнутих вікон. Сходи ганків також були завалені тілами чоловіків і жінок, котрі з непокритими головами, в тому вигляді, в якому їх застала хвиля, вибігали зі своїх осель. Дехто з них попадали на землю посеред дороги. Ще щастя, що лорд Джон був таким вправним водієм, бо торувати собі шлях було завданням не з легких. Через села і міста ми могли проїжджати лише зовсім повільно, й я ще пригадую, що одного разу, перед школою в Танбріджі, нам довелося зупинитися, щоб очистити путівці від безлічі тіл, що захарастили їх. Деякі особливо характерні картини в довгій панорамі смерті на вулицях Сассексу та Кенту закарбувалися в моїй пам'яті з надзвичайною чіткістю. Одна з них – великий, чудовий автомобіль, що стояв перед готелем у Саузборо. Ті, хто сидів у ньому, як можна було припустити, поверталися з відпочинкової поїздки до Брайтона чи Істборна. Це були три елегантні леді, всі троє – молоді та вродливі. Одна з них тримала на колінах пекінеса. Їхніми супутниками були – один дещо потертий на вигляд літній чолов'яга і молодий аристократ, у котрого досі стирчав у оці монокль, а між пальцями затягнутої в рукавичку руки був затиснутий недопалок сигари. Смерть наступила миттєво, і вони завмерли в своїх природних позах, за винятком літнього пана, котрий в останню мить задухи зірвав із себе комір, аби легше було дихати, всі вони були дуже схожі на поснулик. Перед автомобілем, біля підніжки, сидів скорчений офіціант, тримаючи в руках тацю з кількома розбитими склянками. З іншого боку лежали двоє обірванців – чоловік і жінка. У чоловіка ще була протягнута за милостинею довга, кістлява рука. Одна коротка мить знищила всі соціальні відмінності, перетворивши аристократа, жebraка та песика в однакову м'яву масу протоплазми, що розкладається.

Не можу забути ще одну приголомшливу картину, що постала перед нами за кілька миль від Севеноуксі, вже ближче до Лондона. Там ліворуч розкинувся гарненький монастир на високому, порослому травою схилі. На початку катастрофи на цьому схилі зібрався великий натовп школярів, і всі вони були захоплені зненацька. Перед ними лежала ціла гора монахинь, а трохи вище, звернена до них, самотня жіноча постать, ймовірно, мати-настоятелька. На відміну від веселої компанії, вони, здавалося, передбачали близьку небезпеку й усі зібралися до купи, щоб гідно зустріти невідворотне. Виховательки й учениці зійшлися для підсумкового спільного уроку.

Моє нутро досі насичене жахіттями, які ми бачили в дорозі, й я марно шукаю слів, аби хоча б приблизно передати наші відчуття та переживання. Найкраще буде обмежитися простим звітом. Навіть Саммерлі і Челленджер були цілком пригнічені. Ми чули за своїми спинами лише тихе схлипування пані Челленджер. Лорд Джон був занадто поглинутий важким завданням долати всі перешкоди на шляху автомобіля, щоб мати час і настрої балакати зі мною. Лише одну фразу він повторював собі під ніс весь час, яка неприємно лоскотала мої нерви, і врешті-решт мало не кинула мене в істерику, позаяк підсумовувала весь жах цього дня останнього суду:

– Гарно зроблено, щоб йому...

Це він повторював перед кожною новою картиною жаху та руйнації.

– Гарно зроблено, щоб йому... – вигукнув він у ту мить, коли ми вже спускалися з Розерфільдського пагорба.

– Гарно зроблено, щоб йому... – не переставав вигукувати, коли ми проїжджали пустелею смерті головною вулицею Льюїшему і старою Кентською дорогою.

У цьому місці ми були по-справжньому шоковані. У вікні наріжного будинку простої архітектури ми побачили білу хустку, що майоріла, і тримала її довга худа людська рука. Жодного разу ще до небаченого видовища смерті не завмирили аж настільки наші серця й не починали миттю пізніше битися так часто, як тут, перед цим чудовим знаменом життя. Лорд Джон зупинив машину, і наступної миті ми кинулися крізь відчинені ворота вгору сходами до зверненої вікнами на вулицю кімнати другого поверху, звідки нам махали хустинкою.

У кріслі перед відкритим вікном сиділа дуже стародавня бабега, і поряд із нею на іншому кріслі лежав балон із киснем, трохи менший, ніж ті, яким ми були зобов'язані своїм порятунком, але такого ж типу. Коли ми увірвалися в двері, вона звернула до нас своє худе, виснажене обличчя в окулярах.

– Я вже боялася, що назавжди залишуся тут сама, – зронила вона. – Я хвора і не можу навіть ворухнутися.

– Щасливий випадок привів нас сюди, – сказав Челленджер.

– Маю до вас надзвичайно важливе запитання, – прошамкала вона. – Будь ласка, скажіть, джентльмени, цілком щиро: який вплив матимуть ці події на Лондон і на акції Північно-західної залізниці?

Якби її інтонація не була настільки трагічно-серйозною, ми б, імовірно, голосно зареготали. Пані Берстон, таким було її ім'я, була вдовою похилого віку, котра жила винятково на ренту від невеликого числа цих акцій. Весь триб її життя залежав від рівня дивідендів цього підприємства, і вона просто не могла собі уявити існування, яке б не було пов'язане з цінністю її паперів. Даремно ми намагалися пояснити їй, що грошей вона може тепер брати, скільки їй заманеться, і що всі кошти відтепер не матимуть для неї жодної вартості. Її згасаючий розум не міг освоїтися зі зміненим станом речей, і бабуся гірко оплакувала свої втрачені статки.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.